

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
PEDAGOĢIJAS UN PSIHOLOĢIJAS FAKULTĀTE
PEDAGOĢIJAS NODAĻA

JAUNĀKĀ PIRMSSKOLAS VECUMA BĒRNU
STĀSTĪTPRASMJU ATTĪSTĪŠANA AR ATTĒLU PALĪZĪBU

Diplomdarbs

Autore: Olga Gaidukova

Stud.apl. SkPi040059

Darba vadītāja:

Mag. paed. R.I.Kaņepēja

Rīga 2008.

ANOTĀCIJA

Jaunākā pirmsskolas vecuma bērnu stāstītprasmju attīstīšana ar attēlu palīdzību

Darba autore: Olga Gaidukova

Zinātniskā vadītāja: R.I.Kaņepēja

Darba apjoms: 58 lpp., 12 attēli, 2 tabulas, analizēti 33 literatūras avoti.

Darbs sastāv no trim nodaļām. Pirmajā daļā analizētas pirmsskolas vecuma bērnu runas, tai skaitā stāstītprasmju attīstības īpatnības. 2.daļa veltīta pedagoģiskā procesa organizēšanai un pārskatam par darba paņēmieniem, kas izmantojami saistītas runas un stāstītprasmju attīstīšanai. Galvenā uzmanība pievērsta stāstītmācīšanas metodiskajiem paņēmieniem.

Pētījuma trešā daļā apkopots pārskats par veiktu praktisku pētījumu, kura rezultāti ļauj konstatēt, ka izvirzītā hipotēze ir apstiprinājusies. Ja ir organizēts sistemātisks darbs ar jaunākā pirmsskolas vecuma bērniem, mācot viņus stāstīt pēc attēla, tad viņi spēj to uztvert un saprast. Tādējādi, mācīšana stāstīt pēc attēla ir dažādu līdzekļu un formu kopums.

Atslēgas vārdi: jaunākais pirmsskolas vecums, stāstītprasmes, saistīta runa, stāstīšana pēc attēla.

ANOTATION

Narrative skills development for youngest preschool-aged children with help of pictures

Author of the Paper: Olga

Scientific supervisor:

Volume of the Paper: 57 pages, 11 pictures, 2 tables, there are analyzed 33 sources of literature.

The Paper consists of 3 parts. In the first part is analyzed specific of speech of preschool-age children, including development of narrative skill. The 2nd part is devoted to organization of pedagogical process and to survey of working methods, which can be used for development of metrical speech and narrative skills. The main attention is devoted to methodological techniques, how to teach narration from a picture.

In the third part of research is summarised survey of performed practical research, results of which allow establishing, that proposed hypothesis is verified. If there is organized systematic work with youngest preschool age children by teaching them how to narrate from a picture, then they are able to perceive and understand this. Thus, teaching to narrate from a picture– it is summary of various tools and forms, a complex approach it is required there.

Key words: youngest preschool age, narrative skills, metrical speech, narration from a picture.

SATURS

Ievads	5
1. Jaunākā pirmsskolas vecuma bērnu saistītas runas attīstīšanas teorētiskie pamati	7
1.1. Saistītās runas un stāstītprasmes jēdziens	7
1.2. Saistītās runas attīstības raksturojums jaunākajā pirmsskolas vecumā	14
2. Saistītās runas attīstīšana jaunākā pirmsskolas vecuma bērniem pirmsskolas pedagoģiskajā procesā	19
2.1. Pedagoģiskā procesa organizācija stāstītprasmju attīstīšanai jaunākā pirmsskolas vecumā	19
2.2. Jaunākā pirmsskolas vecuma bērnu stāstītprasmju mācīšanas metodika	23
3. Praktiskais pētījums par jaunākā pirmsskolas vecuma bērnu stāstītprasmju veidošanu	39
3.1. Pētījuma metodoloģija	39
3.2. Vecāku anketēšanas rezultātu analīze	39
3.3. Pētījuma gaita	45
3.4. Pētījuma rezultātu analīze un interpretācija	50
Nobeigums	54
Izmantotās literatūras saraksts	56
Pielikumi	58

IEVADS

Runas attīstībai ir svarīga nozīme visos bērna dzīves posmos, viņa personības veidošanās procesā. Runa bērnam atvieglo saskarsmi ar apkārtējiem. Ar vārdu palīdzību bērns rod savstarpēju sapratni kā ar pieaugušajiem, tā arī ar vienaudžiem. Runas attīstības svarīgs nosacījums ir vārdu krājums, kādu izmanto bērns. Izvērtēt, cik pietiekams ir bērna vārdu krājums, ir iespējams, pastāvīgi sekojot viņa runai.

Slavenais pedagogs K. Ušinskis ir teicis: "Dodiet bērnam bildīti, un viņš sāks runāt". Grūti būtu nepieņemt klasiķim, tomēr mūsdienās nebūt ne katrs attēls bērnu mudinās ieinteresēti sarunāties ar pieaugušo! "Mūsdienās pirmsskolnieks ir pieradis pie košām rotaļlietām, dinamiskām multfilmām, tas ir, ir pieradis pie spēcīgiem iespaidiem. Viņu jau ir grūti ieinteresēt ar attēliem, kuriem ir standartsizets, kur, piemēram, bērni vizinās no kalniņa vai lasa ābolus".

Tomēr attēla loma pirmsskolnieka izglītošanā vēl aizvien ir liela. Pēc pedagoga J. Tihejevas domām, "attēli paplašina tiešo vērojumu lauku... Tēli un priekšstati, kādus tie rada, protams, nav tik spilgti, kā tie, kurus mums dod reālā dzīve. Taču ieraudzīt dzīvi visā tās daudzveidībā nav iespējams" (Тихеева., 1967; 45). Unšādā nozīmē attēls ir lielisks uzskates līdzeklis, uz kura pamata bērni pedagogu un vecāku vadībā:

- a)vingrina novērošanas spējas;
- b)pilnveido ar novērošanu saistītos psihes procesus (atmiņu, domāšanu, iztēli);
- c)papildina zināšanu un datu krājumu;
- d)attīsta runu.

Sastādot un sacerot stāstu par notikumiem, kuri it kā ir notikuši ar attēla personāžiem, bērns ne vien balstās uz paša pieredzi, bet arī liek lietā fantāziju un iztēli.

Attēls palīdz bagātināt bērnu izteikumu saturu, pastiprina bērna vēlmi dalīties savos iespaidos, domās un jūtās ar vienaudžiem.

K. Ušinskis rakstīja: "Māciet bērnam piecus viņam nepazīstamus vārdus - un viņš ilgi un veltīgi mocīsies, bet, ja jūs saistīsiet ar bildītēm divdesmit tādus vārdus, bērns acumirkļi apgūs tos" (УШИНСКИЙ К., 1954; 257).

Tādējādi, attēls līdz ar priekšstatiem nes bērnam arī vārdu, attēla aplūkošanai seko runas paraugi, audzinātāja paskaidrojumi un stāstījums, dzejas lasīšana, mīklu uzdošana un minēšana, jaunu vārdu izskaidrošana, to salīdzināšana ar jau zināmajiem, jautājumu uzdošana, daudzkārtīga vārdu izrunāšana sarunās ar bērniem dažādā kontekstā.

Strādājot pirmsskolas izglītības iestādē ar katru gadu arvien vairāk ir sastopami bērni, kuriem ir samērā grūti izteikties, formulēt savu domu, pastāstīt par redzēto un dzirdēto.

Galvenais tā iemesls – nepietiekams vārdu krājums un nepietiekamas iemaņas veidot saistītu stāstījumu.

Pirmsskolas pedagoģiskajā procesā bērnu redzesloka paplašināšanai un esošo priekšstatu nostiprināšanai bieži izmanto dažāda rakstura attēlus. Līdz ar to lietderīgi ir izmantot attēlus bērnu saistītās runas (stāstītprasmju) attīstīšanai.

Problēmas aktualitāte noteica **pētījuma tēmu:** " Jaunākā pirmsskolas vecuma bērnu stāstītprasmju attīstīšana ar attēlu palīdzību".

Darba mērķis: noskaidrot jaunākā pirmsskolas vecuma bērnu runas attīstības optimālos apstākļus, mācot stāstīt pēc attēla.

Darba uzdevumi:

1. Pētīt stāstītprasmju un saistītās runas jēdzienu un būtību;
2. Pētīt jaunākā pirmsskolas vecuma bērnu saistītās runas attīstības psiholoģiskos un pedagoģiskos pamatus;
3. Skatīt pedagoģiskā procesa organizācijas un metodikas īpatnības stāstītprasmju attīstīšanai jaunākā pirmsskolas vecumā;
4. Veikt praktisku pētījumu par jaunākā pirmsskolas vecuma bērnu saistītās runas attīstības īpatnībām, stāstītprasmju attīstībai izmantot attēlus;
5. Apkopot un analizēt iegūtos rezultātus.

Hipotēze: jaunākā pirmsskolas vecuma bērnu runas attīstības līmenis paaugstinās, ja:

- pirmsskolas izglītības pedagogi kļūs par ieinteresētiem procesa vadītājiem, mācot pirmsskolniekiem stāstīt pēc attēla;
- tiek organizēta speciālas rotaļnodarbības stāstīšanai pēc attēla, izmantojot dažādas didaktiskās rotaļas un vingrinājumus, detalizētas sarunas ar bērniem;
- attēli būs atlasīti atbilstoši bērnu vecumam, mācot stāstīt un attīstot stāstītprasmes.

Izmantotās metodes:

- psiholoģiskās un pedagoģiskās literatūras analīze;
- vecāku anketēšana;
- runas attīstības diagnostikas kompleksā metode;
- pedagoģiskā novērošana.

Pētījuma bāze: Rīgas pirmsskolas izglītības iestāde, 20 bērni vecumā no 3 līdz 4 gadiem, viņu vecāki.

1. JAUNĀKĀ PIRMSSKOLAS VECUMA BĒRNU SAISTĪTAS RUNAS ATTĪSTĪŠANAS TEORĒTISKIE PAMATI

1.1. Saistītās runas un stāstītprasmes jēdziens

Saistīta runa— tā ir tāda runa, kura atspoguļo sava priekšmetiskā satura visas būtiskās puses. Runa var būt nesaistīta divu iemeslu dēļ: vai nu tāpēc, ka šie sakari nav apzināti un to nav runājošā domās, vai arī šie sakari nav pienācīgā kārtā atklāti viņa runā. "Runas attīstīšana ir viens no intelektuālās attīstīšanas līdzekļiem. Tā nosaka arī vispārējo attīstību" (Bosa R., 1997; 7).

Metodikā termins "saistīta runa" tiek lietots vairākās nozīmēs:

- 1)runājošā darbība, process;
- 2)šās darbības produkts, rezultāts - teksts, izteikums;
- 3)no runas attīstīšanai veltīta darba sadaļas nosaukums.

Bērnu valodas un stāstītprasme attīstība ir cieši saistīta ar bērna intelektuālo attīstību. Īpaši skaidri bērnu runas un intelektuālās attīstības kopsakarības atklājas saistītās runas veidošanā, respektīvi, saturiskā, loģiskā, secīgā, organizētā runā. Lai varētu saistīti par kaut ko pastāstīt, ir skaidri jāiedomājas stāsta objekts (priekšmets, notikums), jāprot analizēt, atlasīt galvenās īpašības un pazīmes, noteikt dažādās sakarības (cēloņu – seku, laika) starp priekšmetiem un parādībām. Bez tam ir jāpiemeklē domas izteikšanai vispiemērotākos vārdus, jāprot veidot vienkāršus paplašinātus un saliktus teikumus, izmantojot daudzveidīgus sakaru līdzekļus teikumu un teikuma daļu saistīšanai. Saistītās runas attīstībā spilgti atklājas runas un estētiskā aspekta mijiedarbība. Saistīts izteikums atklāj, cik lielā mērā bērns apguvis dzimtās valodas bagātību, tās gramatisko uzbūvi, tas vienlaicīgi atspoguļo arī bērna garīgās, estētiskās, emocionālās attīstības līmeni.

Saistītā runa ir izvērsts, pabeigts, ar noteiktu kompozīciju un gramatisko noformējumu, saturisks un emocionāls izteikums, kas sastāv no virknes savstarpēji loģiski saistītu teikumu (Es gribu iet skolā, 2003.; 7).

Saistītā runa nav atdalāma no domu pasaules. Tajā atspoguļojas bērna domāšanas loģika, viņa prasme pārdomāt uztveramo un izteikt pareizā, skaidrā un loģiskā runā. Tādēļ pēc tā, kā bērns prot veidot savus izteikumus, var spriest par viņa runas attīstības līmeni (Акушанова, 2002.; 28).

Saistītā runa paredz bagāta vārdu krājuma uzkrāšanos, valodas likumu un normu, respektīvi, gramatiskās uzbūves apguvi, kā arī praktisku prasmi lietot apgūto valodas

materiālu, un tieši, pilnīgi, saistīti, secīgi un skaidri nodot gatavā teksta saturu apkārtējiem vai patstāvīgi sastādīt saistītu tekstu.

"Saistīta runa ir vienots jēdzienisks un strukturāls veselums, kurā ietilpst savstarpēji saistīti un tematiski apvienoti nobeigti segmenti. Saistītas runas galvenā funkcija ir komunikatīvā, saskarsmes funkcija. Tā tiek īstenota divās galvenajās formās - dialogā un monologā. Katrai no šīm formām ir savas īpatnības, kuras nosaka tās veidošanas metodikas raksturu" (Алексеева М. М., 1997; 250).

Dialogs ir īpaši spilgta valodas komunikatīvās funkcijas izpausme. Zinātnieki dialogu dēvē par primāro runas saskarsmes dabisko formu. Dialogiskā runas forma ir sākotnējā dabiskā verbālās saziņas forma, kas sastāv no izteikumu apmaiņas, kurā īpaši svarīga ir prasme formulēt un uzdot jautājumu, atbilstoši izdzirdētajam jautājumam veidot atbildi, izteikt repliku, papildināt un labot sarunu biedru, spriest, apstrīdēt, vairāk vai mazāk argumentēti aizstāvēt savu viedokli. Tieši dialoga procesā bērns mācās netiešos izteikumus, viņam attīstās prasme ievērot savu izteikumu loģiskam izklāstam, respektīvi, dialogā dzimst un attīstās monoloģiskās runas iemaņas (Коноваленко, Коноваленко, 2003)

Monoloģiskā runa pēc savas struktūras tā ir izvērsta, pilnīga, kontekstuāla, loģiski saistīta un pabeigta, kompozīcijas un gramatiskās pareizības ziņā noformēta, tajā tiek izmantotas saliktas sintaktiskas konstrukcijas, kuras pieprasa stingru leksisko līdzekļu atlasīšanu un obligāti tā tiek plānota, tā balstās uz dziļu izziņas un vispirms jau domāšanas darbību, kas ietekmē loģiskās domāšanas un verbāli loģiskās atmiņas attīstību.

Monoloģiskā runa — tā ir saistīta loģiski secīga izteikšanās, kas turpinās salīdzinoši ilgi un nav domāta tūlītējai klausītāju reakcijai. "Monoloģiskā runa (viena cilvēka runa) prasa plašāku izklāstu, pareizu, pilnīgu un plānveidīgu stāstījumu" (Kalniņa V., Skrube., 1983; 101). Monoloģiskai runai ir nesalīdzināmi sarežģītāka uzbūve, tā pauž viena cilvēka domas, kuras klausītājam nav zināmas. Monologā ir nepieciešama iekšējā sagatavošanās, ilgāka iepriekšējā sagatavošanās, domas koncentrēšana uz galveno. Arī te ir svarīgi neverbālie līdzekļi (žesti, mīmika, intonācija), prasme runāt emocionāli, dzīvi, izteiksmīgi, tomēr visi šie līdzekļi ieņem pakārtotu vietu. "Saistīta monoloģiska runa veidojas dialoga kā runas saskarsmes galvenās formas dzīlēs. Tādējādi var sacīt, ka dialogs ir pirmā pakāpe saistītas monoloģiskas runas attīstībā. Lūk, kāpēc sagatavošanas darbs apmācīšanai stāstīt pēc attēla otrajā jaunākajā grupā balstās uz bērnu sarunvalodas iemaņu attīstību"(Ушакова О., 1987; 28).

Monologam raksturīgi: literārā leksika, izvērsti izteikumi, domas nobeigtība, loģiskā nobeigtība, sintaktiskā noformētība. Neraugoties uz šīm būtiskajām atšķirībām, dialogs un

monologs ir savstarpēji saistīti. Sarsarsmes procesā monoloģiska runa organiski ieaūžas dialogā, bet monologs var iegūt dialoga īpašības. Dialogiskās un monoloģiskas runas savstarpējo saistību īpaši svarīgi ņemt vērā, mācot bērniem dzimto valodu. Dialogiskās runas iemaņas un prasmes ir pamats, lai apgūtu monologu. Dialogiskās runas mācīšanas gaitā tiek radīti priekšnosacījumi, lai apgūtu stāstījumu, aprakstu. Te nāk palīgā arī dialoga sakarīgums: repliku secība, ko nosaka sarunas temats, loģika- atsevišķu izteikumu saturiskā saistība. Agrā bērībā dialogiskā runa veidojas pirms monologa apgūšanas, bet turpmāk šo abu runas formu attīstīšanas darbs rit paralēli.

Tomēr, pirms bērns nonāk līdz spējai veidot monologu, viņš iziet vairākas nozīmīgas valodas attīstības stadijas. Īpaša uzmanība tiek pievērsta valodas attīstības 4 galvenajiem komponentiem:

- atdarināšanai;
- nostiprināšanai;
- iedzimtām valodas struktūrām;
- kognitīvai attīstībai (Сохина, 1984; 18)

Atdarināšanai ir nozīmīga loma valodas apgūvē. Savus pirmos vārdus bērns apgūst, pateicoties attīstītai dzirdei un atdarināšanas spējām. Faktiski tā veidojas mazā bērna vārda krājuma lielākā daļa: viņš nevar izdomāt vārdus un atklāt to nozīmi, bet spējīgs atkārtot pieaugušo teikto. Tomēr daudz grūtāk izskaidrot to, kā bērns apgūst sintakses pamatprincipus (Сохина, 1984; 18).

Nostiprināšana ir spēcīgs mācīšanās komponents. Uz bērniem iedarbojas apkārtējo reakcija uz viņu mēģinājumiem runāt. Smaidī, glāsti, paaugstināta uzmanība zināmā mērā veicina mācīšanos. Bērni atkārtos vārdus, kuri palīdzējuši sasniegt vēlamu rezultātu. Ja bērns sauc “mamma” un mamma atsaucas uz bērna aicinājumu, tad bērns arī turpmāk lieto šos vārdus. Šo principu bērns savā apziņā saglabā līdz pat skolas vecumam (Сохина, 1984; 18).

Iedzimtās valodu struktūras. Lingvists N.Homskis ir pārliecināts, ka cilvēkam kopš dzimšanas ir mentāla struktūra, kas paredzēta valodas apgūvei. **Valodas apgūves mehānisms** dod iespēju bērnam selektīvi (pēc izvēles) pārstrādāt no ārpusē saņemto informāciju un formulēt pašradīto gramatiku, pēc kuras viņš rada valodu. Citiem vārdiem sakot, bērni, dzirdot apkārtējo cilvēku runu un balstoties uz dzirdēto, neapzināti apgūst gramatikas likumus un atbilstoši tiem veido savus izteicienus (Gudjons, 2007; 211)

Monoloģisko runu attīstīt bērniem ir grūti: viņi to reti, kad dzird pieaugušo ikdienas runā. Sarunās ar bērniem pieaugušajiem biežāk nākas izmantot dialogu formu.

Sagatavošana monoloģiskai runai sākas jau bērna otrajā dzīves gadā, lasot bērnam priekšā pasakas un dzejoļus. Sākot ar četrus gadus vecumi bērniem ir pieejami tādi monologa

veidi kā apraksts un vēstījums. Sistemātiska saistītās monoloģiskās runas iemaņu attīstīšana bērniem sākas ar piecu gadu vecumu, kad runa izpaužas kā apziņas forma.

Vidējā un jo īpaši jau vecākajā pirmsskolas vecumā bērni apgūst monoloģiskās runas pamatveidus – atstāstījumu un stāstījumu (to episkajā formā). Prasme stāstīt ietver sevī prasmi pastāvīgi izveidot atstāstījumu un stāstījumu. Viens no kopējiem atstāstījuma un stāstījuma uzdevumiem – bērnu saistītās runas attīstīšana.

Atstāstījums – tā ir apzināta literāra teksta pārstāstīšana mutiskā runā (Алексеева, Яшина; 1997.; 259.). Tā ir sarežģīta darbība, kura aktīvi darbojās bērna domāšana, viņa atmiņa un iztēle. Lai apgūtu atstāstīšanas prasmi, ir nepieciešama virkne prasmju un iemaņu, kuras bērniem ir mācītas speciāli: klausīties priekšlasījumu, iegaumēt izklāsta secību, saprast tā galveno saturu, uztvert autora teksta izklāstu un pēc tam saistīti atstāsta iegaumēto. Bērns izklāsta autora teksta saturu, izmantojot noteiktu vārdu krājumu un teikumus, to secību. Šajā gadījumā bērni bieži vien izmanto izteiksmīgas runas līdzekļus, ko audzinātāja lietojusi, lasot vai stāstot attiecīgo tekstu. Atstāstījumi veicina bērniem iemaņas izteiksmīgi runāt.

Atstāstīšana pozitīvi ietekmē bērnu saistītās runas attīstību. Sekojot literārās runas tēlam, bērni to atdarina. Teksti satur tēlainus aprakstus, kas izraisa bērnos interesi, veido prasmi aprakstīt priekšmetus un parādības, pilnveido visas runas puses, pastiprina interesi par valodu. Pedagoģijas klasiķi uzsver atstāstījuma nozīmi runas attīstībā bērnu garīgās, morālās un estētiskās audzināšanas kontekstā. (Алексеева, Яшина; 1997., 287.)

Stāstījuma veidošana ir ievērojami sarežģītāka nekā literārā darba atstāstīšana, jo te ir nepieciešamība veidot pilnīgi jaunu tekstu, kas savukārt balstās uz to, cik labi bērns apguvis atstāstīšanas prasmes.

Stāstījums– tas ir pastāvīgs, izvērsts bērna izklāsts ar noteiktu saturu (Алексеева, Яшина; 1997., 259.).

Stāstījumus var raksturot no dažādiem viedokļiem: pēc funkcijām (nozīmes); pēc izteiksmes avota, pēc vadošajiem psihiskajiem procesiem, uz kuriem balstās bērns.

Pēc literārā žanra, atkarībā no funkcijām, stāstījumi iedalāmi četros veidos; aprakstošie (apraksti), vēstījoši (sižetiski stāstījumi), stāsti – spriedumi un kontaminējošie (jauktie). Runas attīstības metodikā ir pieļaujama terminoloģiska neprecizitāte, tā kā no lingvistiskā viedokļa par stāstu var nosaukt tikai vēstījumu. (Алексеева, Яшина; 1997.) Atšķirības starp šiem runas tipiem nosaka to nozīme, struktūra, raksturīgi valodas līdzekļi un teikumu tekstā loģiskās saiknes veids. Izšķir laika un iemeslu secīgo saikni. Paziņojumi par faktiem, kas pastāv vienlaicīgi, tiek saukti par aprakstu. (Федоренко, Фомичева, Лотарев, 1977., 137.)

Apraksts – tas ir statistiska priekšmeta raksturojums. Tas tiek sastādīts pēc šādas shēmas:

- 1) tiek norādīts uz priekšmetu, tas tiek nosaukts;
- 2) tiek aprakstītas tā sastāvdaļas, būtiskās un otršķirīgās pazīmes, kvalitātes, priekšmetu darbības (vai darbības ar priekšmetu);
- 3) tiek novērtēts priekšmets vai izteikta bērna attieksme pret to.

Apraksta struktūra ir elastīga, variatīva. Aprakstīšanas procesā svarīgi ir leksiskie un sintaktiskie līdzekļi, kas izskata objekta un tā pazīmju būtību. Šī iemesla dēļ tiek izmantoti epiteti, metaforas, salīdzinājumi. Aprakstam raksturīga ir uzskaitošā intonācija. Aprakstu noslēdz gala frāze, kas pauž stāstītāja attieksmi pret objektu.

Pirmsskolas vecuma bērni apraksta rotaļlietas, dažādus sadzīves priekšmetus, dabas parādības, dzīvniekus, putnus, augus, interjeru, cilvēkus, attēlus.

Vēstījums – tas ir saistīts stāsts par kaut kādiem notikumiem. Tā pamatā ir sižets, kas attīstās laikā. Vēstījums kalpo stāstīšanai par dažādiem darbību veidiem un stāvokļiem (par faktiem, notikumiem u.t.t.). Notikumu secību nosaka to faktiskā gaita. Šī iemesla dēļ vēstījuma struktūra ir stingra, tā nepieļauj būtiskus pārveidojumus (ir izteikts notikuma sākums, tā attīstība un noslēgums). Šādos monologos tiek izmantoti darbības vārdu laika formas, leksika, kas apzīmē laiku, vietu, raksturo darbības veidu, vārdi teikumu sasaistei.

Spriedumi – tas ir loģisks materiāla izklāsts pierādījumu formā.

Pirmsskolas vecuma bērniem ir primitīvi un vienkārši sarunvalodas stila spriedumi (“Man liekas...”, “Tas nozīmē...”, “Ir taču tā...” “Lūk, piemēram,...”).

Pirmsskolas vecumā pārsvarā ir vērojami kontaminējošie (jauktie) stāstījumi, kuros tiek izmantoti visu stāstījumu veidu elementi ar kāda veida dominanti (Алексеева, Яшина, 1999).

Pēc vadošā psihiskā procesa, kas tiek izmantots, veidojot stāstījumus, izdala trīs stāstījumu veidus – *pēc patreizējās uztveres, pēc iepriekšējās uztveres, pēc iztēles*. Stāstījumu pēc uztveres pieskaita faktiskajiem stāstījumiem.

Stāstījumiem *pēc patreizējās uztveres* – redzes, sajūtu vai dzirdes – parasti ir aprakstošs raksturs un tie noved bērnu līdz spriedumu izteikšanai. Apraksts pēc patreizējās uztveres balstās uz uzskatāmību: liela uzmanība tiek veltīta aplūkošanai, kvalitāšu, pazīmju, detaļu, materiāla uzbūves īpatnību, krāsas u.c. izcelšanai. Bērni stāsta par tiem priekšmetiem un parādībām, kurus uztver pašreiz. Viņi mācās aprakstīt rotaļlietas, attēlus, dabiskus priekšmetus, dabas parādības. Šajos stāstot tiek nodrošināta sensorās, juteliskās un runas attīstības vienotība.

Stāsti pēc iepriekšējās uztveres (priekšstatiem) – tiek ir stāstījumi, kas veidoti, balstoties uz personīgo vai kolektīvo pieredzi, tie ir stāsti par pārdzīvojumiem, kurus bērni

izjutuši agrāk. Tā ir sarežģītāka psihiskā darbība, jo tā balstās uz tiešo atmiņu. Šie stāsti nav tik skaidri un precīzi no kompozīcijas viedokļa, tie ir ļoti atkarīgi no bērna zināšanu apjoma un līmeņa, no atmiņas un domāšanas attīstības līmeņa, no novērošanas spējām, un citām bērna personības un izziņas darbības īpatnībām.

Šie stāstījumi ir svarīgi bērna personības attīstībai, visu izziņas procesu veidošanai un pilnveidei, jo īpaši jau ilgstošās atmiņas, kā arī, protams, domāšanas un saistītās runas trenēšanai. Monologos no kolektīvās pieredzes tiek veicinātas prasmes aprakstīt, vēstīt un spriest.

Stāstījumi pēc iztēles – tie ir bērnu radoši stāstījumi, respektīvi, izdomāti stāsti. No psiholoģiskā viedokļa radošo stāstu pamatā ir radošā iztēle. Jaunās kombinācijās bērni izmanto priekšstatus, kas glabājas viņu atmiņā no iepriekš apgūtām zināšanām un pieredzes. Bērni sacer gan fantastiskas pasakas, gan reālistiskus stāstus. Reālistiskais stāsts atspoguļo dabā pastāvošos priekšmetus un parādības, lai arī bērna personīgajā pieredzē tie nav sastapti. Pasakas atspoguļo bērnu māksliniecisko pieredzi, kuru bērni uzkrājusi, klausoties priekšā lasītas tautas un literārās pasakas. Bērni var sacerēt arī dažādus anekdotiskus atgadījumus. Radošie stāsti ir daudzveidīgi pēc savas sarežģītības pakāpes un patstāvības. (Коноваленко, Коноваленко, 2003, 38.). Vissarežģītākā ir pasakas vai stāsta izdomāšana.

Radoši var būt arī vēstījuma vai aprakstošas formas stāstījumi. Dažos pedagoģiskajos avotos tiek izdalīts vēl viens bērnu stāstījumu veids – *par gaidāmajām rotaļām* (Короткова, 1982.). Pēc savas tēmas un satura tie ir stāstījumi par gaidāmajām rotaļām vai spēlēm, kuras, iespējams, bērni paši ir izdomājuši. Bērni apgūst prasmi elementāri plānot savu laiku un rotaļas. Tā kā runa ir par rotaļām, kuras vēl nav notikušas, tad šo stāsti ir tuvi radošajiem, tomēr tie atšķiras ar to, ka bērns stāsta par sevi nevis par izdomātu darbojošos personu.

Vadoties pēc pedagoģes R.Каņепējas uzskaitījuma, pirmsskolas periodā bērns apgūst šādus stāstījumu veidus:

1. Literāra darba atstāstījumi (sākot ar 3 gadu vecumu) – bērni mācās atstāstīt labi zināmas pasakas;
2. Stāstījumi pēc uztveres – rotaļlietas, vēlāk arī attēla apraksts;
3. Stāstījumi pēc atmiņas – tas ir stāstījums pēc pieredzes, piemēram, bērns stāsta, ko pieredzējis ekskursijas laikā u.tml., turklāt jo bērns ir vecāks, jo par senākiem notikumiem bērns var pastāstīt;
4. Stāstījumi pēc iztēles – stāsta vai pasakas nobeiguma sacerēšana, radoši stāstījuma par audzinātāja piedāvātu tēmu, sižetisku stāstu vai pasaku sacerēšana par rotaļlietu u.tml. (Es gribu iet skolā, 2003.; 7-9.).

Pētot saistītas runas attīstību pirmsskolas periodā, noteikti ir jārunā par situatīvo un kontekstuālo runu. Situatīva runa ir saistīta ar konkrēto uzskatāmo situāciju un tā pilnībā neatspoguļo domas saturu valodas formās. Tā kļūst saprotama, tikai ņemot vērā to situāciju, par kuru tiek stāstīts. Runātājs plaši izmanto žestus, mīmiku, norādāmos vietniekvārdus. Kontekstuāla runa, atšķirībā no situatīvās, ir saprotama tieši no paša konteksta. Lielumlielā vairumā gadījumu situatīvajai runai ir sarunas raksturs, bet runai kontekstā - monologa raksturs. Saistīta runa izpilda ārkārtīgi svarīgas sociālas funkcijas: palīdz bērnam veidot sakarus ar apkārtējiem cilvēkiem, nosaka un regulē uzvedības normas sabiedrībā, kas ir izšķirošais nosacījums viņa personības attīstībai. Saistītas runas apmācība ietekmē arī estētisko audzināšanu: literāru sacerējumu pārstāstīšana, bērnu patstāvīgi sacerējumi attīsta runas tēlainību un izteiksmīgumu, bagātina bērnu māksliniecisko un valodas pieredzi.

Jaunākajā pirmsskolas periodā, kad bērns ir spējīgs veidot primitīvus stāstījumus (tā saucamos faktu stāstījumus), viņa runa ir situatīva. Tas nozīmē, ka bērns monologā izmanto dialoga elementus un lieto valodas līdzekļus un apzīmējumus, kas saprotami tikai, zinot konkrētus apstākļus, piemēram, „viņš aizgāja tur”. Vecākajā pirmsskolas periodā bērns jau ir spējīgs ne tikai uz faktu stāstījumiem (stāstījumā iekļauts tikai tas, ko bērns redz runas akta laikā), bet arī izvērstākiem stāstījumiem (radošie stāstījumi), turklāt runa kļūst kontekstuāla, pakāpeniski iegūstot stāstījumam raksturīgo struktūru (ievads, darbības attīstība, nobeigums) (Коноваленко, Коноваленко, 2003.)

Pirmsskolā ir vērojama pakāpeniska pāreja no pieaugušo ierosināta uz bērna patstāvīgu stāstījumu. Tas nozīmē, ka, piemēram, 3 gadu vecumā pieaugušie bērnam uzdod jautājumus, uz kuriem viņš atbild. Bērna stāstījumam piemīt dialogisks raksturs. Pakāpeniski, paplašinoties bērna vardu krājumam un pilnveidojoties valodas sintaktiskai un gramatiskai uzbūvei, bērna stāstījumi kļūst arvien patstāvīgāki, respektīvi, viņš jau pats vēlas apkārtējiem kaut ko pastāstīt.

Saistītai runai ir raksturīgi jēdzieniski sakari starp strukturālām parādībām, kuri izpaužas sintaktiski un leksiski, tāpēc tieši šis kritērijs ir galvenais un noteicošais, dodot vērtējumu bērnu izteikumiem. "Pakāpeniska saistītas runas apgūšana būtiski ietekmē mazuļa intelektuālo attīstību: viņš aizvien pilnīgāk izmanto runu kā saskarsmes, domāšanas un izziņas darbības līdzekli" (Короткова Э. П., 1978; 3). Ieaudzīnot mazuļiem pareizu skaņu izrunu viņu intelektuālajai un runas attīstīšanai, ir nepieciešami nopietnāku uzmanību veltīt intonācijas izjūtai, dikcijai, runas tempam, jo šajās prasmēs ir ielikts svarīgs saistītas runas veidošanas nosacījums. Darbs pie runas intonāciju izteiksmīguma palīdzēs izvairīties no tādiem sakarīgu izteikumu trūkumiem kā monotona, neskaidra runa, jo no runas akustiskā un fonētiskā noformējuma ir atkarīga izteikuma emocionalitāte un izteiksmīgums.

Lai varētu veicināt saistītās runas attīstību jaunākā pirmsskolas vecuma bērniem, pedagogiem vispirms ir labi jāorientējas attiecīgā vecuma attīstības īpatnībās.

1.2. Saistītās runas attīstības raksturojums jaunākajā pirmsskolas vecumā

Runa nav cilvēka iedzimta spēja, tā bērnam veidojas pakāpeniski, viņam augot un attīstoties. Runas apgūšana- tas ir sarežģīts, daudzpusīgs psihisks process, runas rašanās un tālākā attīstība ir atkarīga no daudziem faktoriem. Runa sāk veidoties tikai tad, kad bērna galvas smadzenes, dzirde, artikulācijas aparāts sasniedz noteiktu attīstības līmeni. Tas lielā mērā ir atkarīgs no apkārtējās vides. Trīs gadu vecumā bērnu runa vēl ir nepietiekami izveidojusies. Saglabājas vairākas nepilnības skaņu izrunā, arī garu vārdu izrunā, kas sastāv no daudzām zilbēm, kā arī vārdu izrunā, kuros ir vairāki līdzskaņi. Šajā vecumā bērni ne vienmēr prot pareizi izmantot savu balss aparātu. Mūža ceturtajā gadā bērniem ievērojami uzlabojas izruna, runa kļūst skaidrāka. Parādās monoloģiskās runas aizmetņi. Četrus gadus veci bērni nevar patstāvīgi izšķirt skaņas vārdā, bet viegli pamana vārdu skanējuma neprecizitātes vienaudžu runā. Bērnu runai galvenokārt ir situatīvs raksturs, tā vēl ir nepilnīga gan vārdu, gan gramatikas ziņā, taču tīra un pareiza no izrunas viedokļa. Līdz četrus gadus vecumam bērns uzkrāj zināmu vārdu krājumu, kurā ietilpst visas vārdu šķiras. Prevalējošu vietu bērnu vārdu krājumā ieņem darbības vārdi un lietvārdi, kas apzīmē priekšmetus un tuvākās apkārtnes objektus, kas apkopo vārdu funkcijas.

Trīs gadu vecumā bērna runa saglabā spilgti izteiktu situatīvu raksturu. Tā ir ekspresīva, fragmentāra un agramatiska. Stāstot sarunbiedram par kaut ko redzētu, kas izraisījis viņā emocionālus pārdzīvojumus, trīsgadīgs bērns runā īsos, aprautos teikumus, daudzas stāstījuma detaļas aizstāj ar žestiem un tēlojošām kustībām. Bieži bērns aizstāj lietu nosaukumus un cilvēku vārdus ar vietniekvārdiem, it kā būdams pārliecināts, ka sarunbiedrs pats to visu ir redzējis. Tā, piemēram, trīsgadīgs bērns, stāstīdams par kautiņu, saka: „Bet viņš deva viņam! Un viņš tad... bac un viss...” Ja sarunbiedrs uzdos precizējošus jautājumus, tad bērnam tas var izraisīt tikai neapmierinātību – precizējoši jautājumi un detaļas bērnam traucē (Lubļinska, 1979.; 269).

Caur vārdu bērns apgūst svarīgākās gramatiskās formas: viņa valodā parādās daudzskaitlis, lietvārdu ģenitīvs un akuzatīvs, pamazināmie un mīlinošie sufiksi, darbības vārda tagadne un pagātne, attīstās sarežģītas teikumu formas. "Runas gramatiskās uzbūves apgūšanas process bērnam ir ļoti sarežģīts. Tas ir saistīts ar bērna kognitīvo attīstību, ar to, kā viņš apgūst apkārtējās realitātes attiecības un sakarus, kuri izpaužas gramatiskās formās" (Колодяжная Т.П., 2002; 16). Bērni apgūst sarunvalodas iemaņas, izsaka savas domas

vienkāršos un saliktos teikumos un tiek virzīti uz aprakstošu un stāstošu sakarīgu izteikumu veidošanu. Tomēr daudziem bērniem viņu ceturtajā mūža gadā valodā var atzīmēt arī citas īpatnības. Šajā vecuma pirmsskolnieki nepareizi izrunā (vai neizrunā nemaz) šņāceņus un sonorās skaņas. Ir jāuzlabo runas intonācija, nepieciešams darbs kā pie artikulārā aparāta attīstīšanas, tā arī pie tādu skaņu kultūras elementu attīstīšanas kā temps, dikcija, balss skaļums. Savas īpatnības ir arī gramatisko formu apgūšanā. Nebūt ne visi bērni prot saskaņot vārdus dzimtē, skaitlī un locījumā. Veidojot vienkāršus paplašinātus teikumus, viņi izlaiž atsevišķus teikuma locekļus.

Ceturta mūža gada sākumā bezaikļu salikti teikumi jau tuvojas teikumiem ar papildu paskaidrojumiem (ar vārdu "ka"), kā arī laiku un apstākļus skaidrojošajiem. Sakārtojuma un pakārtojuma saikļi bērnu izteikumos parādās salīdzinoši agri, tomēr bieži ar viena un tā paša saikļa palīdzību bērns izsaka dažādas attiecības. Vārdu "kā", piemēram, sākotnēji bērni lieto, lai izteiktu laika attiecības ("Kā brauksim automašīnā, sacelsies putekļi"). Bērniem mēdz būt grūti apgūt teikumus ar vārdu "kurš".

Runas gramatisko uzbūvi bērni apgūst pietiekami ātri. A. Gvozdevs uzskatīja, ka sevišķi vētrains šis process attīstās bērna mūža trešā gada otrajā pusē. Šajā posmā bērni apgūst palīgvārdus (saikļus un prievārdus), kuri ir svarīgi sintaktisko attiecību izteikšanai. Viņu runā parādās salikti teikumi ar saikļa vārdiem. Tai pat laikā var novērot daudz gramatisku kļūdu, tostarp vārdu locījumus un dzimtes galotnēs.

Bērna runai ceturtajā mūža gadā ir raksturīgi tas, ka pakāpeniski teikumu uzbūve kļūst sarežģītāka, tas notiek divos virzienos: palielinās vārdu skaits teikumā un sarežģītāks kļūst tā saturs. Šā procesa pamatā - aktīvā vārdu krājuma pieaugums. Tāpēc darbam ar vārdu un darbam ar runas gramatiskās uzbūves pilnveidošanu ir jābūt cieši saistītam. Lai bērns izteiktu domu teikuma vai īsa stāstiņa formā, viņš ir jābūvē novērot, izšķirt galveno un būtisko priekšmetos un parādībās, noteikt laika un cēloņu un seku attiecības starp tiem. Taču šis uzdevums- atklāt cēloņu un seku savstarpējo atkarību un izteikt to savā runā - jaunākā vecuma pirmsskolniekam rada ievērojamas grūtības.

Trešajā un ceturtajā dzīves gadā ievērojami pieaug un bagātinās bērna vispārlietojamo vārdu krājums. Vārdu skaits sasniedz tūkstoti. Tādu būtisku vārdu krājuma palielināšanos izraisa bērna dzīves pieredzes bagātināšanās, jaunu, daudzveidīgu darbību parādīšanās, saziņas loka paplašināšanās. Pēc A.Ļubļinskas datiem bērnu runā galvenokārt ir lietvārdi (60%), arvien vairāk sāk parādīties darbības vārdi (25%), kā arī īpašības vārdi (10-12%), tāpat parādās pirmie apstākļa vārdi un prievārdi. Ar īpašības vārdu palīdzību bērni apzīmē ne tikai priekšmetu izmērus (liels – mazs), bet arī arvien biežāk sāk saukt krāsu, formu, īpašības (sarkans, apaļš, tīrs, garšīgs). (Ļubļinska, 1999).

Lai arī šajā vecumā būtu sarežģīti vēl runāt par stāstītprasmēm šī vārda tiešajā nozīmē, tomēr šis vecums uzskatāms par ļoti svarīgi posmu valodas apguvē. Saskaņā ar M.Montesori uzskatiem, 2-3 gadu vecumā iestājas valodas attīstības sensitīvais periods. Tas nozīmē, ka bērns ir ļoti jūtīgs valodas apguvē. Dzīvojot sociālā vidē, viņš klausās, uztver, atdarina, imitē, vingrina runas orgānus. Ja viņam šīs iespējas tiek liegtas, tad turpmākā valodas attīstība tiek kavēta (Lieģeniece, 1999.; 56.).

Trešajā gadā bērna saistītā runa sāk tikai veidoties. Gada sākumā bērns veido īsus, vienkāršus teikumus, taču pēc tam viņš sāk izmantot arī saliktus sakārtotus un saliktus pakārtotus teikumus. Trešā gada beigās viņš jau ir apguvis situatīvo saistīto runu, tas nozīmē, ka viņš var stāstīt par to. Ko redzējis, ko uzzinājis, ko vēlas. Divu – trīs gadus vecumā bērns jau spēj uztvert vienkāršas pasakas, stāstus, atbildēt uz jautājumiem pēc to satura. Saistīti pārstāstīt priekšā lasīto pasaku vai stāstu vairums bērnu vēl nespēj. Šajā vecumā bērniem patīk klausīties vienas un tās pašas pasakas, dzejoļiņus, un pēc daudzkārtējas noklausīšanās spēj iemācīties tekstus no galvas un it kā lasa tos no grāmatas. Savukārt saviem vārdiem pārstāstīt pasakas saturu bērni vēl nespēj. Trīsgadīgi bērni ir spējīgi atminēt vienkāršas mīklas, kuru tekstā ir daudz informācijas un ir norādes, skaņu atdarinājumi, piemēram, *Tas ir mazs, pūkains, un saka "ņau"* (Markuss, 2002).

Lai analizētu bērna valodas, tai skaitā arī saistītas runas attīstību, svarīgi sniegt ieskatu bērna kognitīvajā attīstībā.

3 gadu vecumā aktīvi attīstās redzes uztvere. Šis process notiek produktīvas, konstruktīvas un mākslinieciskas darbības ietekmē. Bērna uztvere cieši saistīta ar priekšmetu izpildāmo darbību. Mazulis diezgan precīzi var noteikt formu, lielumu, priekšmetu krāsu un to izvietojumu telpā, kad viņam tas ir nepieciešams. Citos gadījumos uztvere var būt neprecīza. Iepazīstoties ar priekšmeta īpašībām, dažādām formām, krāsām, lieluma attiecībām, telpu attiecībām, bērns uzkrāj priekšstatus par šīm īpašībām, kas ir ļoti svarīgi tālākajai domāšanas attīstībai. Bet, ja priekšmeti vienkārši atrodas bērna acu priekšā, tiek pētīti, bet viņam speciāli nav jāatveido to formu, krāsu un citas īpašības, tad tas neformēs bērna konkrētu priekšstatu par tiem. Tādi priekšstati veidojas tikai vairākkārtējā darbībā ar priekšmetiem, kuram piemīt tādas vai citādas īpašības. Bērns trīs gadu vecumā, balstoties uz redzes uztveri, var apgūt priekšstatu par piecām formām (riņķi, ovālu, kubu, trīsstūri, taisnstūri) un astoņām krāsām (melnu, baltu, sarkanu, dzeltenu, zaļu, zilu, oranžu, violetu) (Галанова, 2002.; 5.)

Īpaša nozīme valodas apguvē ir dzirdes uztverei. 3 gadu vecumā bērns ir spējīgs uztvert visas dzimtās valodas skaņas, turklāt viņš pakāpeniski iemācās uztvert arī garus un fonētiski sarežģītus vārdus. Attīstās valodas izrunā, valodas saskarsmē. Bērni sāk lietot visas dzimtas valodas vārdu šķiras. Izzūd atvieglinātie un pareizi neizteiktie vārdi, sāk lietot izplatītus saliktus

teikumus. Tas liecina par bērna domāšanas attīstību. Trīs gadus veciem bērniem samērā lēni attīstās skaņu augstuma uztvere. Lai attīstītu šīs spējas tiek izmantotas spēles. Līdz ar to 3 gadus veci bērni viegli uztver skaņas ar salīdzinoši nelielu augstuma atšķirību, ja augstākā no tam skan, kā maza dzīvnieka „balss”, bet zemāka - kā liela dzīvnieka „balss”. Trīs gadu vecumā attīstās arī dzirdes atmiņa. Trīsgadīgs bērns var atšķirt skaņas ko nelieto sarunu valodā: lietus troksnis, lapu čaboņa, pulksteņu tikšķi un citas skaņas apkārtējā dzīvē. Attīstās runas atmiņa: pazīstamu cilvēku balsis, nelieli dzejoļi, ievērojami pieaug bērna vārdu krājums un sasniedz vairākus simtus vārdu. Trīsgadīgs bērns apgūst pareizu gramatisku dzimtās valodas sakārtojumu. (Галанова, 20002., 15.)

Strauji attīstās arī atmiņa. Atmiņa tāpat kā uzmanība bērniem šajā vecumā ir patvaļīga. Bērns iegaumē tādus priekšmetus, notikumus, vārdus, kam viņš piegriezis vērību, kas uz viņu atstāja iespaidu, bija interesanti. 3 gadu vecumā bērnam ir grūti kaut ko iegaumēt tāpēc, ka tā vajag, tomēr šāda spēja pakāpeniski sāk veidoties. Tas nozīmē, ka bērns kļūst spējīgs apzināti kaut ko iegaumēt, piemēram, iemācīties no galvas dzejoļi. Bērna atmiņas attīstība saistīta ar viņa intelekta attīstību (Lieģeniece, 1999).

Kā svarīgs valodas attīstības stimuls ir saskarsmes vajadzības attīstība. Trīs gadu vecumā bērniem rodas saskarsmes vajadzība, bet līdz ar to var vērot neatbilstību starp saskarsmes vajadzību un prasmi. Bērniem ir svarīgi savā starpā kontaktēties, līdz ar to arvien aktīvāk tiek izmantoti dažādi valodas līdzekļi. Šis posms ir ārkārtīgi svarīgs turpmākai valodas un stāstītprasmju attīstībai.

Jaunākajās grupās bērni vēl neprot rotaļāties kolektīvā, neattiecinā uz sevi vārdus, kas vēltīti visai grupai. Viņi neprot klausīties, ko saka grupas biedri; spēcīgs kairinātājs, kas spēj pievērst bērnu uzmanību, ir pedagoga runa.

Audzinātāja komunikācija ar bērniem ir jāveido, ņemot vērā pirmsskolas gadu laikā mainīgās bērna saskarsmes vajadzības. Audzinātāja saruna ar bērniem tikai tad atstāj uz tiem ietekmi, kuras rezultātā bērni attīstās, ja grupā ir radīta labvēlīga gaisotne, nodrošināts bērnu emocionālais komforts, kad valdošais ir uz personību orientēts pieaugušā un bērna savstarpējo attiecību modelis. Šāda gadījuma galvenais saskarsme ir sapratne, bērna ka personības atzīšana un pieņemšana. Bērns labprāt stājas kontaktā ar pieaugušo, jājūt interesi, uzmanību pret sevi un pieaugušo labvēlību, ja viņš jūtas pasargāts. Svarīgi ir atcerēties, ka audzinātājs bērna dzīvē ieņem īpašu vietu.

M. Aleksejeva norāda, ka ceturtā mūža gadā bērnam ir nepieciešami:

- "turpināt attīstīt artikulāciju un balss saites, runas elpošanu un dzirdes uztveri, runas dzirdi, mācīt bērnus izmantot izteiksmības intonācijas līdzekļus;
- bagātināt, precizēt un aktivizēt vārdu krājumu, kurš raksturo daudzveidīgo un

bagāto bērnu tuvākās apkārtnes pasauli;

- palīdzēt bērnam atbrīvoties no daudzām leksikas kļūdām, saskaņojot vārdus teikumā,
- bagātināt bērnu runu uz no pedagoga valodas pārņemtu jaunu gramatisku formu rēķina".

Tomēr vēlreiz ir jāuzsver, ka bērnu runa neattīstās pati par sevi. Liela nozīme bērna runas attīstībā ir valodas videi (pilnvērtīgai saskarsmei ar vecākiem, pedagogiem un vienaudžiem), pareizi organizētam mācību procesam.

2. SAISTĪTĀS RUNAS ATTĪSTĪŠANA JAUNĀKĀ PIRMSSKOLAS VECUMA BĒRNIEM PIRMSSKOLAS PEDAGOĢISKAJĀ PROCESĀ

2.1. Pedagoģiskā procesa organizācija stāstītprasmju attīstīšanai jaunākā pirmsskolas vecumā

Plašākā nozīmē runas attīstīšanas līdzeklis ir valodas kultūrvidē. Runas kultūra ir ārkārtīgi svarīgs cilvēku vispārējās un iekšējās kultūras audzināšanas nosacījums. Literāras valodas apguve, runas kultūras iemaņu pilnveidošana ir cilvēka izglītības un inteliģences nepieciešams komponents. Ar runas kultūru parasti saprot literārās valodas normu ievērošanu, prasmi izteikt savas domas atbilstoši izteikuma nolūkam un mērķim, turklāt izteikt tās gramatiski pareizi, loģiski, precīzi, izteiksmīgi.

Literārā valoda prasa pastāvīgu un saudzīgu attieksmi. Gadsimtu gaitā uzkrātā tautas valodas vērtību krātuve ir bagāta ar trāpīgiem izteicieniem, tēlainiem vārdiem un vārdkopām, sakāmvārdiem un parunām, frazeoloģismiem. Jebkura cilvēka runa, bagātināta ar šiem valodas līdzekļiem, kļūst izteiksmīga, spilgta, dzīvīga. Taču panākt to ir iespējams vienīgi ar nosacījumu, ka interese par valodas bagātību tiks attīstīta jau kopš pirmajiem cilvēka dzīves gadiem, ka tiks attīstīta prasme izmantot savā valodā dažādus izteiksmes līdzekļus.

Kā zināms, runas veidošanās un attīstība ir saistīta vārdu krājuma, gramatiskās uzbūves, skaņu un intonāciju apguvi, kas intensīvi notiek pirmsskolas vecumā). Šie panākumi bērnu runas attīstībā ir tik būtiski, ka var runāt ne vien par fonētikas, leksikas, gramatikas veidošanos, bet arī par tādu saistītas runas īpašību attīstīšanos kā precizitāte, pareizība un izteiksmīgums.

Pieaugušo valodas atdarināšana ir viens no dzimtas valodas apgušanas mehānismiem. Atdarinot apkārtējos, bērni pārņem ne vien visus izrunas, vārdu lietošanas, frāžu veidošanas smalkumus, bet arī tās nepilnības un kļūdas, kādas ir sastopamas pieaugušo valodā. Tāpēc pedagoga valodai tiek izvirzītas augstas prasības: saturīgums un vienlaicīgi precizitāte, loģiskums, atbilstība bērnu vecumam, leksiskā, fonētiskā, gramatiskā, ortogrāfiskā runas pareizība, tēlainība, izteiksmīgums, emocionālais piesātinājums, pietiekošs skaļums, runas etiķetes noteikumu zināšana un ievērošana. Runas saskarsmes procesā ar bērniem audzinātājs izmanto arī neverbālus līdzekļus (žestus, mīmiku, pantomīmas kustības) [Алексева М., 1997; 14]. Pedagoģi pilda svarīgas funkcijas:

- palīdz emocionāli izskaidrot un iegaumēt vārdu nozīmi. Atbilstošs precīzs žests palīdz apgūt vārdu nozīmi (apaļš, liels), saistot tos ar konkrētiem redzes

priekšstatiem. Mīmika un intonācija palīdz precizēt vārdu nozīmi, kas saistīta ar emocionālo uztveri (jautrs, skumjš, nikns, mīlīgs);

- sekmē emocionālo pārdzīvojumu padziļināšanos, vielas iegaumēšanu (dzirdāmo un redzamo);
- palīdz tuvināt mācību vidi dabiskās saskarsmes videi;
- kļūst bērniem par uzvedības paraugiem;
- līdzās ar valodas līdzekļiem izpilda svarīgu sociālu un audzinošu lomu.

Viens no līdzekļiem, kas bagātina bērnu vārdu krājumu, līdzās ar apkārtējo pieaugušo valodu, ir literatūra. Darbs ar vārdiem ir svarīgākais posms darbā ar tekstu. Teksta uztveres kvalitāte ir tieši atkarīga no valodas līdzekļu sapratnes, it īpaši no vārdu nozīmes sapratnes līmeņa.

Darbā ar literatūru tiek izmantoti dažādi žanri. Ir nepieciešami iemācīt bērnus klausīties pasakas, stāstus, dzejoļus, tas ir, attīstīt elementāru priekšstatu par žanriem. Tiek izvirzīts arī uzdevums ieaudzināt prasmi sekot darbības attīstībai pasakā, just līdzīgu pozitīvajiem varoņiem. Ir nepieciešams pievērst bērnu uzmanību pasaku, dzejoļu tēlainajai valodai, iesaistot bērnus to vārdu atkārtošanā, kuri tiem palikuši atmiņā, kā arī izteicienu, dziesmiņu, personāžu vārdu atkārtošanā. Apgūstot pasakas saturu, bērni mācās atstāstīt savu iemīļoto pasakas varoņu vārdus. Un pat tādā gadījumā, ja viņi atkārto audzinātāja intonācijas, tas ieliek pamatus turpmākai patstāvīgai intonāciju izteiksmīguma attīstībai vēlākos gadus.

Pēc pasaku "Vilks un kazlēni", "Kaķis, gailis un lapsa" noklausīšanās var aicināt bērnu atkārtot darbojošos personāžu dziesmiņu. Pēc pasaku lasīšanas bērns iegaumē tādas tēlus, kā "петушок-золотой гребешок", "козлятушки-ребятушки", "коза-дереза". Tautas pasakas, dziesmiņas, skaitāmpantiņi, miklas iepazīstina bērnus ar ritmizētās valodas teļiem, ar dzimtās valodas daiļskanību un tēlainību. Jaunākā pirmsskolas vecuma bērniem ieteicams lasīt stāstiņus un īsus dzejolīšus. Tādu dzejolīšu kā Agnijas Bārto cikls "Hrpvinioi" ("Rotaļlietas"), Zojas Aleksandrovas "Мой Мишка" ("Mans Miška") saturs ieaudzina mazajos klausītājos simpātijas, prasmi emocionāli atsaukties, reaģēt uz izlasīto. Daiļliteratūrai ir milzīga nozīme cilvēka audzināšanā un vienlaikus tā ir viens no ārkārtīgi spēcīgiem bērnu runas attīstīšanas un bagātināšanas līdzekļiem. Bērnudārzam izvirzās aizraujošs uzdevums - iedēstīt bērnos mīlestības un cieņas sēkliņas pret grāmatu, pret māksliniecisko vārdu. Daiļliteratūra bērnam atklāj un izskaidro sabiedrības dzīvi un dabas procesus. Caur daiļliteratūru bērniem kļūst tuvāks un saprotamāks tas, ko viņiem ir visgrūtāk apgūt: cilvēka iekšējā pasaule, viņa jūtas, rīcības motīvi, viņa attieksme pret citiem cilvēkiem un dabu. Daiļliteratūra bagātina bērnu emocijas. Klausoties lasīto, stāstīto, bērni dzīvo līdzīgu personāžam, kopā ar viņu pārdzīvo viņu piedzīvojumus, nedienas un uzvaras. Negatīvie personāži viņos izraisa niknumu, sašutumu.

Daiļliteratūra attīsta iztēli: aizraujošie dzīvie grāmatas tēli mazajos klausītājos izraisa konkrētus priekšstatus. Bērna iztēle seko stāstiņā, pasakas tekstam, un iztēlē uzbūvē vienu ainu pēc otras. Spēja radīt tēlu pēc noklausītā cilvēkam ir ārkārtīgi svarīga, un šo spēju attīsta grāmata. Daiļliteratūras grāmata dod bērnam lieliskus krievu literārās valodas paraugus. Šie paraugi ir ārkārtīgi dažādi: Ļeva Tolstoja bērnu stāstiņu lakoniskā un precīzā valoda, Aleksandra Puškina dzejas rindu neatkārtojamais vieglums, Konstantīna Ušinska īso aprakstu tēlainā valoda, tautas pasaku par dzīvniekiem izteiksmīgā un trāpīgā valoda, krievu tautas brīnumpasaku ar tautas paradumiem un rituāliem piesātinātā pasaku pasaule, vienkāršā un vienlaikus bagātā, ar humoru piparotā modernā valoda Maršaka un Mihalkova darbos.

Tāpat pirmsskolas uzdevumi dzimtās valodas jomā ir ārkārtīgi daudzveidīgi. Pedagoģiskās prakses procesā tie ir cieši saistīti. "Lai īstenotu katru no šiem uzdevumiem, ir savi ceļi un līdzekļi, taču tos nevar atrisināt izolēti citu no cita. Obligātajā nodarbībā, kura būvēta uz kādu vienu dzimtās valodas programmas jautājumu, audzinātājam prasmīgi un taktiski, nenovēršot bērnu uzmanību no nodarbības galvenā satura, ir jārisina arī citi valodas attīstības uzdevumi, kuri šajā nodarbībā būs nevis galvenie, bet gan papildus uzdevumi" (КОНОВАЛЕНКО В. М., 2001; 36).

Kurš pedagogs gan negribētu, lai viņa mazo audzēkņu runa būtu ne vien pareiza, precīza, bet arī dzīvīga, izteiksmīga, lai bērni izjustu dzimtās valodas skaistumu un prastu izmantot tās bagātības. Šajā ziņā var palīdzēt iepazīšanās ar folkloras sacerējumiem, ko var uzsākt jau bērnudārza jaunākajās grupās.

Stāstītprasmju attīstība veidojas visā pirmsskolas periodā, sākot ar trīs gadu vecumu, kad bērna runā parādās pirmās monologa iezīmes.

Saistītās runas attīstība bērniem notiek pa posmiem. Ir izdalāmi trīs posmi:

1. Sagatavošanas posms – sākotnējais darbs divos virzienos:

- intelektuālā attīstība, vispirms jau domāšanas attīstība;
- runas attīstība: runas sapratnes attīstīšana, vārdu krājuma bagātināšana, gramatisko kategoriju veidošana, izrunas korekcija.

2. Sākuma posms – dialogiskās runas apguve, daļēji savienojot abus procesus: domāšanas un runas attīstību.

3. Pamatposms – monoloģiskās runas veidošana: mācīšana stāstīt, panākot maksimāli iespējamo domāšanas un runas procesu savienošanu stāstītprasmes apguves nodarbībās.

Sagatavošanas posms.

Darbs abos virzienos: runas attīstība un domāšanas attīstība tiek īstenota paralēli rotaļu un speciālu attīstošu vingrinājumu formā. Domāšanas attīstība, domāšanas operāciju apguve veicina ar domāšanu saistīto citu izziņas procesu veidošanos (uztveres, priekšstatu,

atmiņas, uzmanības), netieši ietekmē arī runas attīstību (tiek bagātināts vārdu krājums, apgūtas gramatiskās formas) un vienlaicīgi izjūtama runas atgriezeniskā iedarbība uz domāšanu.

Īpašu vietu dotajā posmā ieņem roku un pirkstu sīkās motorikas attīstība, kuras galvenie attīstīšanas ceļi ir:

1. Tautas rotaļas un spēles ar pirkstiem;
2. Ēnu teātris;
3. Vingrinājumi priekšmetu kontūru apvilšanā, zīmēšana pēc trafareta, pa rūtiņām, priekšmetu kontūru līniju aizkrāsošana taisnām līnijām un punktiem, švīkāšana vertikāli, horizontāli un slīpi;
4. Darbs ar šķērēm;
5. Vienkāršu ģeometrisku figūru un priekšmetu zīmēšana gaisā ar vadošo roku, pēc tam ar otru roku un abām.
6. To pašu iepriekšminēto darbību izpilde uz galda.
7. Ikdienas pirkstu trenēšana.

Runas attīstība dotajā posmā attīstās šādos virzienos:

1. Runas uztveres un saprašanas attīstība.
2. Ekspresīvās runas attīstīšanās.
3. Runas aparāta sagatavošana un skaņu izrunas korekcija.
4. Frāžu veidošana, kas ir pirmais solis uz saistītas runas apguvi noteiktā secībā:
 - teikumu pabeigšana pēc priekšmetiskiem attēliem un bez tiem, pēc parauga un bez tā;
 - teikumu veidošana pēc darbību demonstrācijas ar jautājumu palīdzību un bez tiem, pēc parauga un bez tā;
 - teikumu sākumu veidošana attēliem ar jautājumu palīdzību un bez tiem, ar atbalsta vārdiem, pēc parauga un patstāvīgi;
 - 2-3 teikumu iemācīšanās un izteikšana, kuri sastādīti pēc sižetiska attēla un kuri savstarpēji saistīti pēc nozīmes.

Sagatavošanas perioda noslēgums tiek noteikts pēc frāžu noformētības, pēc prasmes patstāvīgi izmantot frāžu runu verbālā saziņā.

Sākuma posms.

Šajā posmā notiek darbs pie dialogiskās runas.

Dialogs – tā ir saruna starp divām vai vairākām personām. Dialogiskās runas apguve paredz prasmi brīvi sarunāties: atbildēt uz uzdotajiem jautājumiem, kā arī pašam uzdot jautājumus sarunu biedram.

Darbā pie dialogiskās runas var izdalīt trīs uzdevumus:

- 1) iemācīt bērniem atbildēt uz uzdotajiem jautājumiem
- 2) iemācīt pašiem veidot jautājumus;
- 3) audzināt spēju brīvi, nepiespiesti sarunāties.

Pamatposms – monoloģiskās runas veidošana

Dotā posma uzdevums – iemācīt bērniem saistīti un secīgi, loģiski un pabeigti, precīzi leksikas izvēles ziņā un pareizi no gramatiskā viedokļa, patstāvīgi un brīvi izklāstīt materiālu, veidot stāstījumus atbilstoši tēmai un uzdevumam.

Izanalizēsim tuvāk metodiku, kas izmantojama darbā ar jaunākā pirmsskolas vecuma bērniem saistītas runas veidošanā un attīstīšanā.

2.2. Jaunākā pirmsskolas vecuma bērnu stāstītmācīšanas metodika

Par ļoti svarīgu runas un valodas mācīšanas organizācijas formu metodikā tiek uzskatītas speciālas nodarbības, kurās *izvirza* un mērķtiecīgi risina konkrētus bērnu runas attīstīšanas uzdevumus. Šādas mācīšanas formas nepieciešamību nosaka virkne apstākļu:

1. Bez speciālām apmācību nodarbībām nav iespējams nepieciešamajā līmenī nodrošināt bērnu runas attīstību. Mācīšanās rotaļnodarbībās ļauj izpildīt visu programmas sadaļu uzdevumus. Nav nevienas programmas sadaļas, kur nebūtu nepieciešamības organizēt visu grupu. Pedagoģi mērķtiecīgi atlasa to vielu, kuras apguvē bērniem ir grūtības, attīsta tās iemaņas un prasmes, kuras ir grūti veidot citos darbības veidos. A. Usova uzskatīja, ka mācību process ienes bērnu runas attīstībā tādas kvalitātes, kuras parastos apstākļos attīstās vāji. Visupirms runa ir par fonētikas, leksikas un gramatikas vispārīgajiem, kuri veido bērna valodas spēju kodolu un kuriem ir pirmšķirīga loma valodas apguvē, skaņu un vārdu izrunā, sakarīgu izteikumu veidošanā. Ne jau visiem bērniem valodas vispārīgumi veidojas stihiski, bez mērķtiecīgas pieaugušā vadības, bet tas noved pie aizkavēšanās bērnu runas attīstībā. Daži bērni apgūst tikai elementārās sarunvalodas formas, viņiem ir grūtības atbildēt uz jautājumiem, viņi neprot stāstīt. Un, gluži pretēji, mācību procesā viņi apgūst spēju uzdot jautājumus un stāstīt. Nodarbības palīdz pārvarēt attīstības stihiskumu, risināt runas attīstīšanas uzdevumus plānveidīgi, zināmā sistēmā un secībā.

2. Rotaļnodarbības palīdz īstenot runas attīstības iespējas pirmsskolas gados, valodas apguvei vislabvēlīgākajā periodā.

3. Rotaļnodarbībās bērna uzmanība mērķtiecīgi tiek fiksēta uz konkrētām valodas parādībām, kuras pakāpeniski kļūst par viņa apjēgsmes priekšmetu. Ikdienu dzīvē runas labošana nedod vēlamos rezultātus. Bērni, aizrāvušies ar kādu citu darbības veidu, nepievērš uzmanību runas

paraugiem un neseko tiem.

4. Bērnudārzā, salīdzinot ar ģimeni, ir sarunāšanās deficīts ar katru bērnu atsevišķi, un tas var novest pie bērnu runas attīstības novilcināšanas. Rotaļnodarbības, ja tās ir metodiski pareizi organizētas, zināmā mērā palīdz kompensēt šo deficītu. Rotaļnodarbībās līdzās ar audzinātāja ietekmi uz bērnu runu notiek arī bērnu runas mijiedarbība, viņiem sarunājoties citam ar citu.

Mācīšanās kolektīvā ietekmē viņu attīstības vispārējo līmeni.

Dzimtās valodas nodarbību īpatnība

Runas attīstīšanas un dzimtās valodas mācīšanas nodarbības no citām atšķiras ar to, ka tajās pamatdarbība - tā ir runa. Runas darbība ir saistīta ar prāta darbību, ar prāta aktivitāti. Bērni klausās, domā, atbild uz jautājumiem un uzdod tos paši, salīdzina, izdara secinājumus un vispārinājumus. Bērns ietērpj savas domas vārdos. Šo nodarbību sarežģītība slēpjas tajā apstākļi, ka bērni vienlaikus nodarbojas ar dažādiem domāšanas un runas darbības veidiem: uztver runu un patstāvīgi operē ar runu. Viņi apdomā atbildi, izvēlas no sava vārdu krājuma vajadzīgo vārdu, kurš visvairāk iederas šajā situācijā, gramatiski to noformē, lieto teikumā un sakarīgā izteikumā. Daudzu dzimtās valodas nodarbību īpatnība ir- bērnu iekšējā aktivitāte. Viens bērns stāsta, citi klausās, ārēji viņi ir pasīvi, toties iekšēji - aktīvi (seko stāsta secībai, dzīvo līdz personāžam, lai papildinātu vai pajautātu). Tāda aktivitāte pirmsskolas vecuma bērniem nebūt nav vienkārša, jo prasa patvaļīgu uzmanību un liek bremzēt vēlmi izteikties nekavējoties. Dzimtās valodas nodarbības rezultativitāti nosaka tas, cik pilnīgi pedagogs ir īstenojis visus programmā izvirzītos uzdevumus un kā ir nodrošinājis zināšanu iegūšanu un bērnu runas iemaņu un prasmju attīstīšanu (Ушакова О., 1987; 23-24).

Dzimtās valodas nodarbību veidi

Dzimtās valodas nodarbības var klasificēt šādi:

1. Atkarībā no svarīgākā uzdevuma, galvenā nodarbības satura: nodarbības vārdu krājuma veidošanai (telpas apskate, iepazīstināšana ar priekšmetu īpašībām, nodarbības runas gramatiskās uzbūves veidošanā (didaktiskā spēle "Uzmini kā tagad vairs nav") - lietvārdu daudzskaitļa ģenitīva veidošana), rotaļnodarbības runas skaņu kultūras veidošanai (pareizas skaņu izrunas mācīšana), nodarbības saistītas runas mācīšanai (sarunas, visi stāstījuma veidi), nodarbības runas analīzes spējas veidošanā (sagatavošana lasītmācīšanai), nodarbības iepazīstināšanā ar daiļliteratūru.

2. Atkarībā no uzskates materiāla izmantošanas:

- a) nodarbības, kurās izmantoti reālās dzīves priekšmeti, reālās dzīves parādību vērojumi (priekšmetu aplūkošana, dzīvnieku un augu vērošana, ekskursijas);
- b) nodarbības, izmantojot uzskatāmus tēlus: ar rotaļlietām (aplūkošana, stāstījums), pēc attēliem (sarunas, stāstījums, didaktiskās spēles);

c)vārdiskas nodarbības bez uzskates līdzekļiem (vispārinošas sarunas, mākslinieciskais vārds un stāstījums, pārstāsts, vārdu spēles).

3. Atkarībā no mācību posma, tas ir, atkarībā no tā, vai runas iemaņa (prasme) tiek veidota pirmoreiz vai arī tā tiek nostiprināta. No tā ir atkarīga mācību metožu un paņēmieni izvēle (stāstījuma apguves sākotnējā posmā izmanto audzinātāja un bērnu kopīgu stāstījumu, stāstījuma paraugu, turpmākajos posmos - stāstījuma plānu, stāstījuma apspriešanu).

4. Tuva augšminētajam ir arī klasifikācija pēc didaktiskajiem mērķiem, kuru piedāvā A. Borodiča:

- nodarbības ar jauno vielu;
- nodarbības zināšanu, prasmju un iemaņu nostiprināšanai;
- nodarbības zināšanu vispārināšanai un sistematizēšanai;
- noslēguma jeb uzskaites un pārbaudes nodarbības;
- kombinētās nodarbības (jauktās, apvienotās) (Бородич А. Методика развития речи детей, 1981; 31).

Plašu izplatību ir guvušas kompleksās nodarbības. Kompleksa pieeja runas uzdevumu risināšanai, dažādu runas un domāšanas attīstīšanas uzdevumu organiska savienošana vienā nodarbībā ir svarīgs mācību rezultivitātes paaugstināšanas faktors. Kompleksajās nodarbībās ir ņemtas vērā bērnu dzimtās valodas kā vienotas dažādu valodas vienību sistēmas īpatnības. Tikai dažādu uzdevumu mijiedarbība, savstarpēja saistība ved pie pareizas valodas audzināšanas, ļauj panākt, lai bērns apzinātos atsevišķus valodas aspektus. F. Sohina un O. Ušakovas vadībā veikto pētījumu rezultātā tika pārskatīta to būtība un loma. Runa ir ne tikai par atsevišķu uzdevumu vienkāršu savienošānu, bet gan par savstarpējo saistību, mijiedarbību, savstarpēju iespīšanās vienotā saturā. Vienotā satura princips ir galvenais. Šā principa svarīgums slēpjas tajā apstākļī, ka bērnu uzmanība netiek novirzīta uz jauniem personāžiem un palīglīdzekļiem, bet gan uz jau pazīstamajiem vārdiem un jēdzieniem, ar kuru palīdzību tiek veidoti gramatiski, leksiski, fonemātiski vingrinājumi; tāpēc pāreja uz sakarīga izteikuma veidošanu bērnam kļūst viegli pieejama, ir viņiem pa spēkam (Ушакова, 1987; 23-24).

Tiek integrēti tādi darba veidi, kas galarezultātā ir virzīti uz monoloģiskās runas attīstīšanu.

Centrālā vieta rotaļnodarbībā tiek veltīta monoloģiskās runas attīstīšanai. Vingrinājumi ar vārdu krājumu, gramatiski vingrinājumi, darbs skaņu kultūras veidošanā ir saistīti ar dažādu tipu monologu veidošanas uzdevuma izpildi. Uzdevuma apvienošana kompleksajā nodarbībā var tikt īstenota dažādi: saistīta runa, darbs ar vārdu krājumu, runas skaņu kultūra; saistīta runa, darbs ar vārdu krājumu, valodas gramatiskā uzbūve; saistīta runa,

runas skaņu kultūra, gramatiski pareiza runa. "Runas uzdevumu kompleksas risināšanas rezultātā bērnu runas attīstībā notiek būtiskas pozitīvas izmaiņas. Metodika, ko izmanto šādās nodarbībās, nodrošina augstu un vidēju runas attīstības līmeni lielumlielajam vairācumam apmācāmo bērnu neatkarīgi no viņu individuālajām spējām. Bērnam attīstās meklējumu aktivitāte valodas un runas jomā, veidojas lingvistiska attieksme pret runu. Šāda mācīšana stimulē vārdu spēles, valodas spējas pašattīstību, un tas izpaužas bērnu vārdiskajā jaunradē" (Арушанова А. Г., 1993; 30).

"Praksē savu pozitīvo lomu ir pierādījušas integrētas rotaļnodarbības, kuras veidotas, apvienojot vairākus bērnu darbības veidus un dažādus runas attīstīšanas līdzekļus. Šajā nolūkā izmanto dažādus mākslas veidus, bērna patstāvīgo runas darbību un integrē to pēc tematiskā principa" (Арушанова А. Г., 1993; 27).

Atkarībā no dalībnieku skaita varam izšķirt frontālās rotaļnodarbības (ar visu grupu) un individuālās. Jo mazāki bērni, jo lielāka vieta jāatvēl individuālajām rotaļnodarbībām, kā arī rotaļnodarbībām, sadalot grupu vairākās apakšgrupās. Frontālās rotaļnodarbības - obligātas, iepriekš ieprogrammētas, reglamentētas - nav adekvātas runas komunikācijas veidošanas uzdevumiem mijiedarbībā "subjekts ar subjektu". Apmācību sākumposmos ir jāizmanto citas darba formas, kuras nodrošina bērnu nepatvaļīgu motorikas un runas aktivitāti (Арушанова А. Г., 1993; 24). Rotaļnodarbībām runas attīstīšanā un dzimtās valodas mācīšanā ir jāatbilst didaktiskām prasībām, kuras pamatotas vispārējā didaktikā un kuras tiek izvirzītas arī nodarbībām citās bērnudārza programmas sadaļās. Aplūkosim šīs prasības:

1. Rūpīga iepriekšēja sagatavošanās nodarbībai. Vispirms, ir svarīgi noskaidrot rotaļnodarbībai izvirzītos uzdevumus, tās saturu un vietu citu rotaļnodarbību sistēmā, saikni ar citiem darbības veidiem, mācīšanas metodes un paņēmienus. Ir arī jāpārdomā rotaļnodarbības struktūra un tās gaita, jā sagatavo atbilstošais uzskates materiāls un literatūras materiāls.

2. Rotaļnodarbības materiāla atbilstība bērnu vecumam, prāta un valodas attīstības iespējām. Bērnu valodas darbībai stundā jābūt organizētai pietiekamā sarežģītības līmenī. Mācību raksturam jābūt attīstošam. Reizēm grūti konstatēt, kā bērni uztvers izvēlēto materiālu. Bērnu uzvedība audzinātājam pasaka priekšā, kā izmainīt iepriekš izdomāto plānu, ņemot vērā bērnu uzvedību un reakciju.

3. Rotaļnodarbības audzinošais raksturs (audzinošās apmācības princips). Nodarbībās tiek risināts intelektuālās, tikumiskās, estētiskās audzināšanas uzdevumu komplekss. Audzinošo iedarbību uz bērniem nodrošina ar vielas saturu, apmācības organizēšanas raksturu un ar audzinātāja un bērnu savstarpējo iedarbību.

4. Rotaļnodarbību emocionālais raksturs. Spēju apgūt zināšanas, iemaņas un prasmes maziem

bērniem nav iespējams attīstīt piespiedu ceļā. Ļoti liela nozīme ir viņu interesei par nodarbībām, šo interesi uztur un attīsta, veidojot tās saistošā spēļu formā un izmantojot spēles elementus un paņēmienus, izvēloties tēlainu un spilgtu vielu. Rotaļnodarbības emocionālā gaisotne tiek nodrošināta arī ar uzticības pilnām savstarpējām attiecībām starp audzinātāju un bērniem, bērnu psiholoģisko komfortu pirmsskolā.

5.Rotaļnodarbības struktūrai jābūt precīzai. Rotaļnodarbībā parasti izšķir trīs daļas – ievaddaļu, pamatdaļu un noslēguma daļu. Ievaddaļā nostiprina saikni ar iepriekšējo pieredzi, dara zināmu nodarbības mērķi, veido atbilstošus motīvus turpmākai darbībai, ņemot vērā bērnu vecumu. Rotaļnodarbības pamatdaļā risina tās galvenos uzdevumus, izmanto dažādus mācīšanas paņēmienus, veido nosacījumus aktīvai bērnu runas darbībai. Noslēguma daļai jābūt īsai un emocionālai. Tās mērķis ir nostiprināt un apkopot zināšanas, kuras iegūtas šajā nodarbībā. Te izmanto māksliniecisko vārdu, klausās mūziku, dzied dziesmas, iet rotaļās un spēlē kustību spēles. Praksē plaši izplatīta kļūda ir obligāts un ne vienmēr iederīgs, turklāt nereti gluži formāls bērnu darbības un uzvedības vērtējums.

6.Mācību kolektīvā rakstura optimāls savienojums ar individuālo pieeju bērniem. Individuālā pieeja it īpaši ir vajadzīga bērniem, kuriem ir vāji attīstīta runa, kā arī nesabiedriskiem, mazrunīgiem vai arī, gluži otrādi, pārlietu aktīviem un nesavaldīgiem bērniem.

7.Rotaļnodarbību pareiza organizācija. Nodarbību organizācijai ir jāatbilst visām higiēnas un estētikas prasībām, kādas tiek izvirzītas arī citām nodarbībām (apgaisojums, tīrs gaiss, augumam atbilstošas mēbeles, demonstrējamā un izdales materiāla atrašanās vieta).

Viens no stāstītmācīšanas paņēmieniem ir **pedagoga paraugs**. Kā norāda V.Kalniņa un Dz.Skrube, pedagoga paraugs ir visvienkāršākais mācīšanas paņemiens. Pirmajā pakāpē pedagoga stāstījums bērnus ieinteresē, izraisa bērnos vēlēšanos pievērst uzmanību tam, ko stāsta pedagogs. Otrajā pakāpē bērnus jau sāk saistīt pedagoga balss, stāstījuma tēma, bet trešajā pakāpē bērniem rodas vēlēšanās arī pašiem pastāstīt piedzīvoto, redzēto (Kalniņa, Skrube, 1983, 110.).

Stāsta paraugs- tas ir īss, māksliniecisks kāda priekšmeta vai notikuma apraksts, saprotams bērniem pēc satura un formas.

Stāsta paraugs atvieglo apmācības procesu, jo bērnam tiek parādīts rezultāts, kuru viņš arī var sasniegt, kā arī apzīmē noteiktu bērnu turpmāko stāstu saturu, to apjomu un satura izklāstu, atvieglo vārdu piemeklēšanu.

Stāsta paraugs tiek izmantots pirmajā apmācības pakāpē, kā arī jauna uzdevuma gadījumā, lai palīdzētu veidot stāstu tādiem bērniem, kuriem uzreiz nav saprotams. Tomēr nevajadzētu pieļaut precīzu stāsta parauga atstāstīšanu, tieši otrādi, censties stāstīt pašam savu

stāstu. Šī paņēmienu dažādība ir arī tajā apstākļi, ka tas tiek izmantots prasmju nostiprināšanā stāstīt vai arī bērniem ir grūtības šajā procesā (Бородич, 1981., 59.)

Visu stāsta paraugu vai tikai kādu daļu pedagogs var atkārtot pēc nepieciešamības, iekļaut izvērstu priekšmeta vērtējumu, piemēram, pedagogs saka: cik Liene pareizi pastāstīja par lelles matiem – balti, mīksti, sapīti resnās bizēs.

Otrs stāsta variants ir parauga dublēšana, kuru veido ar spilgtākajām raksturīgākajām iezīmēm. Piemēram, pedagogs apraksta 2 dažādas rotaļlietas (lāci un zaķi) un paskaidro obligātos šo aprakstu elementus (krāsu, lielumu, raksturīgāko izskatā)

Lai sekmētu bērnu patstāvību, pedagogam ir jāpaskaidro savs stāstījums, jāpaskaidro, kā to veido, tādēļ sākumā viņa dod stāstījuma plānu.

Stāstījuma plāns.

Stāstījuma plānā ietilpst 2-3 norādījumi, kuri nosaka saturu un darbības secību. Šie norādījumi palīdz pilnveidot bērnu stāstīšanas iemaņas. Ar plānu pedagogs iepazīstina bērnus pēc iepazīstināšanas ar kopējo tēmu, tās raksturu, par kuru bērniem ir jāveido stāsts.

Lai rastos dažādi bērnu stāsti, pedagogam ir jāpadomā par papildus jautājumiem vai ierosinājumiem, ar kuriem varētu rosināt bērnu stāsta turpinājumu. Jautājumu maiņa aktivizē bērnu interesi un uzmanību (Короткова, 1982, 114.).

Piemēram, plāna paraugs radošajam stāstam par tēmu „Jānis izveda pastaigā savu kucēnu”. Pedagogs iesaka bērniem: „Paklausieties, ar ko jāsāk stāstīt, kā tas jāturpina. Sākumā sīki jāapraksta suns pēc izskata, tālāk jāstāsta par pašu pastaigu, tās norisi un jābeidz ar atgriešanos mājās”.

Valodas tēlainas uzbūves apgūšanai interesantas ir arī mīklas. Visi metodiķi atzīme to daudzpusīgo ietekmi, kādu uz bērnu valodu atstāj mīklu uzdošana un minēšana. Šīs metodes vērtība, no vienas puses, slēpjas tajā apstākļi, ka mīklu minēšana ļauj efektīvi trenēt prātu, attīstīt domāšanas spējas, padziļināt un precizēt zināšanas par priekšmetiem un parādībām. No otras puses, mīklas, tāpat kā citas folkloras mazās formas, palīdz bērniem iedziļināties krievu valodas tēlainajā uzbūvē, apgūt valodas izteiksmes līdzekļus. Mīkla ir tēlainis priekšmetu un parādību raksturīgo pazīmju apraksts. Balstoties uz mīklu raksturu, bērnu attīstības īpatnībām, metodikā ir formulētas šādas prasības to izmantošanai vārdu krājuma attīstīšanā:

- pirms mīklu uzdošanas bērni ir jāiepazīstina ar priekšmetiem un to raksturīgajām īpašībām;
- mīklām jābūt bērniem saprotamām kā saturā, tā formas ziņā. Vispirms bērni atmin mīklas, kuras ir veidotas uz raksturīgo īpašību tieša apraksta pamata (Garā auss, spalvu kamolītis), pamazām mīklu vidū parādās arī tādas, kuras satur metaforu, tas ir, tādas, kur priekšmeta apraksts tiek veidots, salīdzinot to ar citiem priekšmetiem

(Сидит дед, во сто шуб одет, кто его раздевает, тот слёзы проливает);

- mācot atminēt mīklas, šis process ir jāpavada ar pierādījumiem, paskaidrojumiem, tēlainu aprakstu;
- mīklas vajadzētu uzdot un minēt spēles formā (Алексеева М. М., 1997; 1 17).

Te var minēt šādus piemērus:

*Я умею чисто мыться
Не водой, а языком.
Мяу! Как мне часто снится
Блюдец с тёплым молоком.*

(каķis)

*Беленькие пёрышки,
Красивый гребешок.
Кто это на колышке?*

(Петя-петушок)

*Идёт бредёт бородой трясёт,
Травки просит: “ М-э-э,
Дайте вкусной травки мне!”*

(козлик)

Aprakstošais stāstījums par rotaļlietu.

Pirms aprakstošajiem stāstījumiem par rotaļlietu rīko nodarbības, kurās bērni apskata rotaļlietas, iepazīst to īpašības, apgūst nepieciešamo vārdu krājumu. Mācību gada sākumā ieteicams apskatīt grupas jaunās rotaļlietas, ar kurām bērni rotaļāsies.

Rotaļlietu izvēle ir jāsaista ar attiecīgās grupas programmas prasībām. Lai nodarbība noritētu sekmīgi, jāpārdomā tās organizācija. Nodarbības sākumā pedagogs bērniem atgādina, ka viņi nodarbībās ir apskatījuši rotaļlietas, zina, ka tās ir dažādās krāsās un pagatavotas no dažāda materiāla. Viņa paskaidro, ka arī šajā nodarbībā ir atnesusi daudz rotaļlietu. Tālāk pedagogs aicina bērnus ne tikai apskatīt tās, bet arī atbildēt uz jautājumiem un pastāstīt par rotaļlietām (Светлова, 2004.; 10.).

Pirmajā nodarbībā pedagogs dod stāstījuma paraugu un plānu, parādot, kā veidojams stāstiņš. Piemēram, izveidot stāstiņu par rotaļlietu- mašīnu, norādot šādu stāstījuma secību:

- kā ar to var rotaļāties;
- kāda tā izskatās;
- no kāda materiāla tā ir izgatavota.

Ja bērnam ar stāstīšanu neveicas, par to pašu rotaļlietu pastāstīt izsauc vēl 2-3 bērnus, lai pārējie uzskatāmi redzētu, kā izpildāms uzdevums. Dažreiz var izmantot arī šādu

paņēmienu: bērnam ļauj izvēlēties, par kuru rotaļlietu viņš grib stāstīt.

Aprakstošie stāsti par attēlu.

Attēlus pirmsskolā izmanto, lai veiktu runas pilnveidošanu un papildinātu vārdu krājumu. Ar attēlu palīdzību papildina un nostiprina bērnu zināšanas, priekšstatus par dabas parādībām, cilvēku darbu, dzīvniekiem, augiem. Tomēr ir jāatceras, ka attēls nevar aizstāt tiešos vērojumus, jo attēlā visas lietas un parādības redzamas vienā sastingušā stāvoklī. Vispirms bērniem ir jānāca attēlu skatīt, uztvert un izprast tā saturu.

Bērnu mācīšanā veidot stāstījumu pēc attēla ir pieņemts izšķirt vairākus posmus. Agrīnajā vecumā tiek īstenots sagatavošanas posms, kura mērķis ir bagātināt vārdu krājumu, aktivizēt bērnu runu, iemācīt viņiem aplūkot attēlu un atbildēt uz audzinātāja jautājumiem.

Svarīgākie audzinātāja uzdevumi, darbojoties ar attēlu, ir šādi:

- 1) iemācīt bērniem aplūkot attēlu, veidot prasmi ievērot tajā pašu galveno;
- 2) pakāpeniska pāreja no nomenklatūras rakstura (J. Tihejevas termins) nodarbībām, kad bērni uzskaita attēlotos priekšmetus un objektus, pie tādām nodarbībām, kuras vingrina saistītu runu (atbildes uz jautājumiem un īsu stāstiņu veidošana)" (Сохин, 1976; 128).

Izvirzāmi šādi uzdevumi:

- mācīt pareizi nosaukt attēlā redzamos priekšmetus, atbildēt uz pedagoga jautājumiem ar pilniem teikumiem;
- apvienot visus attēlā redzamos priekšmetus kopējā sižetā, uztvert attēla galveno domu;
- veidot pareizu attieksmi pret attēla saturu (Короткова, 1982., 54).

Pedagogs ar jautājumu palīdzību māca nosaukt to, kas attēlā redzams. No pedagoga jautājumiem ir atkarīgs, cik pilnīgi un secīgi bērni uztvers attēla saturu. Lai labāk to saprastu, pārrunās izmanto bērnu pieredzi, atmiņas par dažādiem notikumiem, kas saistītos ar attēlā redzamo.

Ievada pārrunas nodarbības sākumā ir nepieciešamas, lai sagatavotu bērnus emocionālai attēla uztverei. Tiem jābūt formulētiem tā, lai bērnam būtu jāatbild ar izvērstiem, sakarīgiem teikumiem nevis ar vienu vārdu. Sadrumstaloti jautājumi pieradina bērnus pie vienvērtīgām atbildēm.

Neprecīzi formulēti jautājumi kavē bērnu runas iemaņu attīstību. Brīva, nepiespiesta saruna ļauj bērniem izteikt savus iespaidus par redzēto, tādēļ attēla aplūkošanas laikā jāizvairās no visa tā, kas varētu novērst bērnu uzmanību, traucētu viņiem brīvi izteikties, pazeminātu emocionalitāti brīvas runas izpaudumos.

Attēla apskates un analīzes laikā ieteicams izcelt vienu vai otru objektu izvērstākai aprakstīšanai, neizjaucot attēla vienotu uztveri. Vispirms pedagogs dod apraksta paraugu, pēc tam ar pedagoga jautājumu, norādījumu palīdzību uzdevumu izpilda bērni. Var izmantot tādu

paņēmienu kā apraksta veidošana pa atsevišķām attēla daļām. Pedagoģs dod savu stāstījuma paraugu, izvēloties grūtāko vai mazāk ievērojamo attēla detaļu. Par pārējām bērni stāsta paši. Stāstījuma veidošanai ieteicams izvēlēties bērniem labi pazīstamus, jau agrāk redzētus attēlus.

Rotaļnodarbības sākumā pedagoģs organizē nelielas pārrunas, plaši izmanto jautājumus. Pārrunu gaitā pedagoģs rosina bērnus izteikt savu attieksmi pret attēloto, pamudina bērnus atrast attēlā kaut ko sev emocionāli pievilcīgu, pastiprina vēlēšanos runāt par to, piemēram, attēlā „Kaķene un kaķēni”

Pēc bērnu stāstījumiem rotaļnodarbības nobeigumā pedagoģs var pastāstīt savu variantu. Pedagoģa valoda ir paraugs bērniem arī šajā grupā. Savā runā pedagoģs izmanto lietvārdus dažādās niansēs (kaķis, kaķītis, kaķēns), īpašības vārdus pamata, pārākajā un vispārākajā pakāpē (balts, baltāks, visbaltākais), sinonīmus. Pēc attēla apskates seko bērnu stāstījumi. Pedagoģs norāda, par ko jāstāsta, kurš bērns sāks stāstīt, kurš turpinās.

Rotaļnodarbības, iepazīstinot bērnus ar attēliem, var notikt ļoti daudzveidīgi. Parasti nodarbībā ir divas daļas: attēla aplūkošana, uzdodot jautājumus, un noslēgumā stāstījums pēc pedagoģa parauga. Rotaļnodarbība var sākties ar īsu ievadsarunu. Tās mērķis ir noskaidrot, kādi ir bērnu priekšstati un zināšanas par attēloto, sagatavot vajadzīgo emocionālo noskaņojumu pirms attēla uztveres.

Daudzi atsevišķu pedagoģu un vecāku vērojumi ir parādījuši, ka bērns jau 2 gadu vecumā ļoti labprāt aplūko attēlus, bildītes. Sākumā viņš skatās uz atsevišķu priekšmetu attēliem un klausās, ko par tiem saka pieaugušais, pēc tam pats ar pirkstu norāda uz bildīti un nosauc: tēvocis, zirdziņš, vistiņa. Pie tam maziem bērniem bieži vien krāsa un attēlota priekšmeta lielums, tā vieta telpā ir pilnīgi vienaldzīgi. Šī vienaldzība pret priekšmeta stāvokli ir rezultāts tam, ka bērnam nav analītiskas pieejas uztveramajam.

Bērns ir jā māca uztvert attēlu, pakāpeniski novedot viņu līdz sapratnei, kas tajā attēlots. Tas prasa:

- 1)atsevišķu priekšmetu (cilvēku, dzīvnieku), kuri veido visa attēla "sižeta kodolu", atpazīšanu;
- 2)katras figūras, pozas un atrašanas vietas izšķiršanu attēlā;
- 3)sakaru veidošanu starp šiem galvenajiem attēlotajiem priekšmetiem, visupirms jau telpisko sakaru;
- 4)sekundāro analīzi, tas ir, attēla detaļu izcelšanu: tā apgaismojumu, fonu, atsevišķu cilvēku sejas izteiksmi u.t.t, šī sekundārā analīze papildina sintēzi un nodrošina visa sižeta apjēgšanu.

Uztvere nav atdalāma no domāšanas, bet uztveres attīstīšana ir dziļāka tā sapratne, ko cilvēks uztver.

Krievu psihologi S. Rubinšteins un G. Ovsepjans pārliecinoši parādīja, ka bērnu atbilžu raksturs ir atkarīgs nevis no bērna dabiskās apdāvinātības, bet gan no virknes nosacījumu, tostarp atbildes raksturs ir atkarīgs no bērna uzmanībai piedāvāta attēla satura. Saņēmuši viņiem nepazīstama satura attēlu, bērni aprobežojas ar atsevišķu priekšmetu uzskaitījumu. Taču, aplūkojot pēc satura viņiem saprotamu attēlu, tas pats bērns atbild ar pavisam citādu stāstījumu. Tāpēc vienā un tajā pašā dienā, vienā un tajā pašā nodarbībā viņš var dot atbildes, kas raksturīgas visam trim uztveres pakāpēm. Labāku attēla uztveri veicina uzdevumi atdarināt dažus tajā attēlotus momentus. Piemēram, audzinātājs piedāvā uzbūvēt tādus pašus vārtus, kādus uzbūvējuši bērni attēlā. Izvēloties attēlu aplūkošanai, pedagogam ir labi jāpārdomā tā saturs, jāizveido stāstiņš un pēc tam jāieskicē jautājumi, stādoties priekšā visas to nepieciešamās variācijas. Audzinātāja stāstiņam ir jāatbilst zināmām prasībām. Vēlams, lai stāstiņam būtu ievads (no divām-trīs frāzēm), kurā atklātos attēla galvenā doma, būtu pausta stāstītāja attieksme pret attēloto ("Ai, cik grūti ir uzbūvēt tornīti. Ne Katjai, ne Dimam darbs nesokas").

"Veidojot stāstiņu, ir jāseko, lai viens izteikums papildinātu citu, lai starp attēlam aprakstītajam fragmentam būtu loģiska saite. Stāstiņa nobeigumā arī jāpauž stāstītāja attieksme pret attēlotajiem notikumiem. Tad viss teksts tiek uztverts kā viens veselums" (Люблинский А. А., 1965; 169-172).

Attēliem ir jābūt ierādītai "godpilnai" vietai jau kopš pirmajiem bērna mūža gadiem. Aplūkojot attēlu, bērns visu laiku runa. Pedagogam ir jāuztur šī bērna runa, viņam pašam jārunā ar bērniem, uzdodot ierosinātos jautājumus, jāvada viņu uzmanība un valoda. Pēc satura attēlam ir jāatbilst bērnu vecumam un viņu attīstības līmenim. Bērni ļoti mīl attēlus: tie viņiem atgādina redzēto vai pārdzīvoto, kairina viņu iztēli. Šī mīlestība ir plaši jāizmanto, lai attīstītu vērtīgumu, novērošanas spēju, domāšanas un valodas skaidrību.

Jaunākā pirmsskolas vecuma bērni uz stāstīšanu virzas pakāpeniski, caur citām nodarbībām, kuras tie mācās uztvert attēla vai bildītes saturu, pareizi nosaukt tajā attēlotos priekšmetus un objektus, to īpašības, īpatnības, darbības, atbildēt uz jautājumiem un ar to palīdzību veidot aprakstu. Šim mērķim kalpo didaktiskas spēles ar priekšmetu attēliem: mazuļiem ir jāatrod pāris attēlā norādītajām, jānosauc priekšmets, jāpasaka, kāds tas ir, ko ar to dara. Bērniem pakāpeniski veidojas prasme sakarīgi, secīgi stāstīt par attēla saturu, tas notiek ar audzinātāja jautājumu palīdzību. Taču, tā kā mazuļi nav spējīgi klusu ciešot raudzīties uz attēlu, audzinātājs uztur sarunu, pievērš viņu uzmanību attēlotajam priekšmetiem vai personāžam un pakāpeniski attīsta sarunu. Pirmie attēli mazuļiem - tās ir bildītes, kurās attēloti atsevišķi objekti (rotallietas, sadzīves priekšmeti, mājdzīvnieki), kā arī vienkārši sižeti, kas ir saistīti ar bērnu personīgo pieredzi (sērijas "Наша Таня" ("Mūsu Taņa"), "Мы играем"

("Mēs rotaļājamies")). Nodarbības bērnu iepazīstināšanai ar attēliem var notikt ļoti dažādi. Piemēram, nodarbību var uzsākt ar ievadpārrunām, kuru mērķis ir noskaidrot bērnu priekšstatus un zināšanas par attēlotu, radīt emocionālu noskaņojumu attēla labākai uztverei. Galvenais metodiskais paņēmieni ir audzinātāja jautājumi; tiem jābūt precīziem un lakoniskiem. Ja bērnam ir grūtības ar atbildi, jāpalīdz viņam ar paskaidrojumiem un precizējumiem. Ar jautājumu pedagogs *uzreiz* izceļ centrālo tēlu (ko jūs redzat attēlā?), pēc tam tiek aplūkoti citi objekti, priekšmeti, to īpašības. Tā secīgi notiek attēla uztvere, tiek uzsvērtas spilgtas detaļas, aktivizējas vārdu krājums, attīstās dialogs. Izņemot jautājumus, tiek izmantoti arī paskaidrojumi un spēles paņēmieni. Aplūkojot attēlu, audzinātājs ņem vērā bērnu intereses, viņu psiholoģiskās īpatnības. Tā, piemēram, ja attēls ir dinamisks ("Kaķene ar kaķēniem") labāk būtu vispirms pievērst bērnu uzmanību personāžu dinamikai un rīcībai (kaķēns spēlējas). Ja attēls ir spilgts un krāsains vai arī, ja tajā ir attēlots tas, kas tūlīt iekrīt acīs, ar to arī vajag sākt aplūkošanu (vistiņas - spilgts gailis). Pēc sarunas audzinātājs pats pastāsta par attēlā redzamo. Reizēm var izmantot arī mākslas darbu, piemēram, rakstnieka stāstījumu par mājdzīvniekiem, īsu dzejolīti vai skaitāmpantiņu ("Петушок, петушок золотой гребешок"). Var uzdot mīklu (piemēram, "Мягонькие лапки, а в лапках цапцарапки" ("Mīkstas, mīkstas ķepiņas, asi, asi nadziņi") - par attēlu "Kaķene ar kaķēniem"). Var kopīgi ar bērniem nodziedāt dziesmiņu par kaķīti, sunīti, vistiņu, svarīgi ir, lai bērni zinātu šo dziesmiņu. Jaunākajā grupā īpaši svarīgi ir izmantot dažādus spēles paņēmienus, piemēram, šādus: "Pastāstīsim lellei", "Ko mēs pastāstīsim sunītim?" Pirms nodarbības attēlu bērniem iepriekš rādīt nevajag, jo tad zudīs uztveres svaigums un interese par attēlu drīz izzudīs. Patstāvīga uztvere mazuliem vēl nav pietiekami attīstīta.

Izvēloties attēlus, tiem tiek izvirzīta virkne prasību:

- attēla saturam jābūt interesantam, saprotamam, tādām, kas audzina pozitīvu attieksmi pret apkārtējiem;
- attēlam jābūt augsti mākslinieciskam;
- personāžu, dzīvnieku un citu objektu attēlojumam jābūt reālistiskam;
- vajadzētu pievērst uzmanību ne tikai saturam, bet arī attēlojuma pieejamībai bērna uztverei.

Nevajadzētu izvēlēties attēlus, kuri ir pārmērīgi pārblīvēti ar detaļām, citādi bērniem tas novērš uzmanību no galvenā. Ja priekšmets ir pārāk mazs vai ja to aizsedz cits priekšmets, bērni to neatpazīs. Tāpat vajadzētu arī izvairīties no pārlicīgās iesvītrosāšanas un ēnošanas, no zīmējuma nepabeigtības.

Runas attīstīšanas metodikā izšķir vairākus bērnu stāstījumu veidus pēc attēla:

- Priekšmetisku attēlu apraksts - tas ir loģiski veidots, secīgs attēlā redzamo

priekšmetu vai dzīvnieku apraksts vārdiem, uzskaitot to īpašības, īpatnības un darbības.

- Sižetiska attēla apraksts - tas ir attēlā redzamās situācijas, kura neiziet ārpus attēla satura ietvariem, apraksts. Jaunākajā grupā var izmantot šādus attēlus: "Braucam autobusā", "Bērni spēlējas ar klucīšiem", "Bērni baro vistiņu un cālīšus". Bērniem uzdotie jautājumi ir galvenais paņēmieni, kuru izmanto, aplūkojot attēlu. Var būt arī tādi jautājumi: "Kāpēc apturēja zirgu?" - "Viņu vajag padzirdīt"; "Kā ir ģērbusies bērni un kāpēc tieši tā un ne citādi?" - "Viņi ir ģērbusies siltās drēbēs, jo ārā ir ziema".
- Stāstījums pēc secīgas sižetisku attēlu sērijas. Būtībā bērns stāsta par katra sižetiskā attēla saturu no sērijas, saistot tos vienā stāstījumā.
- Vēstošs stāstījums pēc sižetiska attēla (pēc K. Ušinska formulējuma, stāstījums ir secīgs laikā). Bērns attēlā parādītajai epizodei izdomā sākumu un beigas.

Izņemot jautājumus, tiek izmantoti arī spēles paņēmieni (bērniem piedāvā domās nolikt sevi tā bērna vietā, kurš zīmēja, dot personāžam vārdu; spēle "Kurš vairāk ieraudzīs?").

Didaktiskās spēles ir plaši izplatīta metode darbam ar vārdu krājumu. Šādas spēles tiek organizētas ar rotaļlietām, priekšmetiem, attēliem, kā arī uz verbāla (vārdu) pamata. Spēles momenti spēlēs ar vārdu krājumu dod iespēju galvenokārt aktivizēt jau esošo vārdu krājumu. Jaunus vārdus neiesaista.

Didaktiskās spēles ar vārdu krājumu palīdz attīstīt dzimtes jēdzienu, apgūt vārdus to vispārinātajā nozīmē.

Materiālu didaktiskajām spēlēm izvēlas, vadoties no tiem uzdevumiem, kādi izvirzīti darbam ar vārdu krājumu.

Didaktiskās spēles ir efektīvs līdzeklis, kā nostiprināt gramatikas iemaņas, jo, pateicoties dinamikai, norises emocionalitātei un bērnu ieinteresētībai tās dod iespēju daudzkārt vingrināt bērnu vajadzīgo vārdformu atkārtotāšanā. Katrā didaktiskajā spēlē precīzi tiek noteikts programmatiskais saturs. Piemēram, spēlē "Kas *aizgāja* un kas atnāca" tiek nostiprināti dzīvnieku un mazuļu nosaukumu pareiza lietošana vienskaitļa un daudzskaitļa nominatīvā.

Didaktiskās spēles— tā ir tādas vai citādas iemaņas vingrināšana spēles formā. Tieši vingrinājumu spēles forma veicina to, ka bērns bez piepūles, pat ar nepacietību izpilda vingrinājumu.

Didaktiskajā spēlē audzinātājam ir precīzi jāizceļ, kādu programmas materiālu viņš izvēlēsies šajā spēlē. Didaktiskā spēle tiek izmantota runas attīstīšanai, darbā ar vārdu krājumu, gramatikā, runas skaņu kultūrā un saistītā runā.

Mācīšana un spēles darbība kā izglītošanas forma ir vērsta uz to, lai attīstītu bērniem nereflektorisku uzmanību, novērošanas spējas, spēju iegaumēt un atvedināt atmiņā, salīdzināšanu, zinātkāres attīstīšanu un izzinošu interesi.

K. Ušinskis augsti vērtēja spēles, ko tauta ar mīlestību radījusi tieši bērniem. Viņš norādīja, ka spēles, mātes dziesmiņas, skaitāmpantiņi, ritmizēti jociņi, pasaciņas satur viegli pieejamas mācīšanas formas, tās ir tuvas bērniem pēc satura, pēc spēles darbības, pēc tēliem.

Lai izpētītu prasmi saskaņot dzīvnieku un to mazuļu nosaukumus, tika piedāvāta didaktiskā spēle "Kā mazuļi tie ir?" (skat. pielikumu) un didaktiskā spēle "Putnu pagalmā" (skat. pielikumu).

Jautājums ir svarīgākais paņēmiens, strādājot ar vārdu. Saruna tiek uzskatīta par vienu no vissarežģītākajām runas attīstīšanas metodēm. Sarunas efektivitāte ir atkarīga no prasmīgas jautājumu piemeklēšanas un to izvirzīšanas. Jau K. Ušinskis atzīmēja, ka pareizi izvirzīts jautājums jau pats par sevi satur pusi no atbildes. Izvirzīt jautājumu - tas nozīmē izvirzīt domāšanas uzdevumu, kuram jābūt pirmsskolniekam saprotamam, tomēr ne pārlietu vienkāršam. Jautājumi ievirza uz secinājumiem, vispārinājumiem, klasifikāciju, cēloņsakarību noskaidrošanu. Jautājumu izmantošanas metodiku sarunā ir izstrādājusi J. Radina. Viņa ir devusi arī to jautājumu klasifikāciju, kuru ar dažiem papildinājumiem izmanto arī vēl tagad:

- 1)reproduktīvi jautājumi -jautājumi, kuri prasa vienkāršu konstatāciju.
- 2)meklējoši jautājumi - jautājumi, kas vērsti uz bērnam pieejamu priekšmetu un parādību savstarpējo sakaru atklāšanu.

Atkarībā no tā, cik pilnīgi un patstāvīgi tiek atklāts temats, var izšķirt galvenos jautājumus un palīgjaudājumus. Galvenie jautājumi ir sarunas centrā. Vissvarīgākā tiem izvirzīta prasība - loģisks savstarpējas sakars citam ar citu un secīgs izvirzījums.

Ja bērni patstāvīgi netiek galā ar atbildi uz galveno jautājumu, var uzdot papildjautājumu - uzvedinošu vai priekšā pasākošu. Uzvedinoši jautājumi bērnam palīdz ne vien saprast jautājuma jēgu, bet arī atrast pareizo atbildi. Tie aktivizē domu, palīdz atbildēt uz sarežģītiem jautājumiem, kuri prasa izdarīt secinājumus, izteikt spriedumus, izdarīt vispārinājumus.

Jautājumi ar priekšā pateikšanu jau satur atbildi. Tie aktivizē domu, palīdz atbildēt uz sarežģītiem jautājumiem, kuri prasa izdarīt secinājumus, izteikt spriedumus, izdarīt vispārinājumus.

Sarunā līdzās ar jautājumiem tiek izmantoti arī tādi paņēmieni, kā norādījums, paziņojums, stāstījums, vispārinājums, paša audzinātāja atbildes.

Norādījumi palīdz veidot striktu sarunas arēju organizāciju, disciplinē bērnus. Norādījumi nosaka izteikumu kārtību un noteikumus, piesaista bērnu uzmanību jautājuma

saturam.

Norādījumi bērniem izskaidro, kā rīkoties, kā iegūt vajadzīgo rezultātu.

Paskaidrojums - audzinātājs atklāj kādas parādības vai rīcības veida būtību.

Vārdisks vingrinājums - daudzkārtīgā konkrētu runas darbību izpilde, lai izstrādātu un pilnīgotu runas prasmes un iemaņas.

Bērna runas vērtējums ir izvērsts motivēts spriedums par bērna atbildi, kas atklāj viņa apgūto zināšanu un runas prasmju līmeni.

"Būtisku lomu zināšanu precizēšanā un sistematizēšanā spēlē vispārinājumi, kurus izdara pedagogs, kā arī viņa paša stāstījums" (Алексева М. М., 1997; 278).

Vadot sarunu, ir jāņem vērā bērnu individuālās īpatnības, dažāda aktivitātes pakāpe. Sarunas laikā pedagoga uzdevums ir panākt, lai visi bērni aktīvi piedalītos viņiem izvirzīto jautājumu apspriešanā. Bērnu runas aktivitāte sarunā ir viens no tās efektivitātes rādītājiem. Pedagogam ir jācenšas, lai pēc iespējas lielāks skaits bērnu piedalītos kolektīvajā sarunā. Lai pilnveidotu dialogisko runu un attīstītu tās sakarīgumu, ir jāvirza bērni uz izvērstiem mērķtiecīgiem izteikumiem. To veicina meklējošie jautājumi, kuri aktivizē loģisko domāšanu, mudina salīdzināt faktus un noliek bērnu nepieciešamības priekšā atbildēt nevis ar vienu teikumu, bet gan ar veselu izteikumu, attīstot un pamatojot savu domu.

Jaunākajā grupā notiek sagatavošanas posms mācīšanai stāstīt pēc attēla, jo trīs gadus vecs bērns vēl nevar izveidot sakarīgu izklāstu. Pamatā stāstījumam pēc attēla ir apkārtējas dzīves netieša uztvere. Attēla aplūkošanas procesā aktivizējas un precizējas vārdu krājums, attīstās dialogiska runa:

- prasme atbildēt uz jautājumiem;
- prasme pamatot savas atbildes;
- pašam uzdot jautājumus.

Tādējādi, sarunas par attēlu mērķis ir pietuvināt bērnus attēla pareizai uztverei un tā galvenā satura izpratnei un vienlaicīgi - dialogiskās runas attīstīšana.

Nereti bērniem rodas grūtības attēla uztverē un sapratnē audzinātāja tipisku metodisku kļūdu dēļ: nav notikusi ievadpārruna un uzdoti trafareti, šabloniski jautājumi.

Attēli ne vien paplašina un padziļina bērna priekšstatus par sabiedrības dzīvi un dabas parādībām, bet arī ietekmē bērnu emocijas, rada interesi par stāstījumu, mudina runāt pat klusētājus un kautrīgos. Stāstījuma apmācīšanas pēc attēla metodikā būtiska nozīme ir tam, lai zinātu bērnu attēla uztveres un sapratnes īpatnības. Šī problēma aplūkota S. Rubiņšteina, J. Flerinas, A. Ļubļinskas darbos. J. Flerina uzskata, ka pirmsskolnieku attēla uztvere ievērojamā mērā apsteidz viņu pašu mākslinieciskās iespējas (bērni reaģē uz saturu un attēlu-uz krāsu, formu, uzbūvi).

J. Flerina izšķir šādas tendences bērnu uztverē:

- bērna tieksme pēc spilgta un krāsaina zīmējuma;
- vēlme redzēt attēlā visas priekšmetam būtiskās pazīmes;
- 3-5 gadus vecu bērnu grūtības, j jāuztver attēls, kurā ir spilgti izteikta priekšmeta perspektīvas deformācija (Флерина Е. А. Эстетическое воспитание дошкольника, 1990; 200).

A. Ļublinska uzskata, ka bērnam vajag mācīt uztvert attēlu, pakāpeniski virzot viņu uz sapratni, kas tajā attēlots. Tas prasa pazīt atsevišķus priekšmetus (cilvēkus, dzīvniekus), katras figūras pozas un atrašanās vietas izšķiršanu attēla kopplānā, savstarpējo sakaru noteikšanu starp galvenajiem personāžiem, detaļu izcelšanu (Ļublinska A., 1965; 153-155).

Attēla uztveres attīstība, pēc V. Muhinas datiem, notiek trijos virzienos:

- mainās attieksme pret attēlu kā pret realitātes atspoguļojumu;
- attīstās prasme pareizi noteikt, kā attēls attiecas pret dzīves īstenību, redzēt tieši to, kas tajā attēlots;
- pilnveidojas attēla interpretācija, tas ir, tā satura izpratne.

S. Rubinšteine un G. Ovsepjana, kas ir pētījušas attēla uztveres jautājumus, uzskata, ka bērnu atbilžu raksturs par attēla saturu ir atkarīgs no veselas virknes faktoru. Visupirms, no attēla satura, no tā, cik tuvs un saprotams ir tā sižets, no bērnu pieredzes, no viņu prasmes izpētīt attēlu. Atbilžu raksturs ir atkarīgs no jautājumu rakstura, nosakot domāšanas uzdevumu. Uz aicinājumu pastāstīt par to, kas uzzīmēts, atbild ar saistītu stāstījumu. Tātad, ja pedagogs nevietā lieto jautājumu "Kas tas ir?", kad ir vajadzīgs priekšmetu uzskaitījums, tad viņš neviļus aiztur bērnu viszemākajā uztveres stadijā. Attēlu aplūkošanai, kā uzskata J. Tihejeva, ir trīskāršs mērķis: novērošanas spēju vingrināšana, domāšanas, iztēles un loģiskas spriešanas attīstīšana un bērna runas attīstīšana. Bērni neprot izpētīt attēlu, ne vienmēr var atpazīt savstarpējo saikni starp personāžiem, reizēm nesaprot objektu attēlošanas paņēmienus. Tāpēc ir jā māca viņi skatīties un saskatīt priekšmetu vai sižetu, attīstīt viņu novērošanas spējas. Aplūkojot attēlu, aktivizējas un precizējas vārdu krājums, attīstās dialogs, prasme atbildēt uz jautājumiem, pamatot savas atbildes, pašiem uzdot jautājumus. Tādējādi, pārrunu mērķis, apspriežot attēlu, ir virzīt bērnus uz attēla galvenā satura pareizu uztveri un izpratni un vienlaicīgi uz viņu dialoga attīstīšanu.

J. Tihejeva raksta: "Bērni ārkārtīgi mīl attēlus: tās tiem atgādina viņu redzēto, to, ko viņi paši ir pārdzīvojuši, kairina viņu iztēli. Šo mīlestību vajadzētu plaši izmantot, lai attīstītu bērnu novērošanas spējas, domāšanas skaidrību un valodu. Aplūkodams attēlu, mazs bērns visu laiku runā. Pedagogam pašam visu laiku ir jāsarunājas ar bērniem, ar ierosinošiem jautājumiem vadot viņu uzmanību un valodu" (Тихеева, 1967; 14-90).

Tādējādi attēlu aplūkošana mudina bērņā runas aktivitāti, nosaka stāstījuma tematu un saturu, tā tikumisko ievirzi.

3. PRAKTISKAIS PĒTĪJUMS PAR JAUNĀKĀ PIRMSSKOLAS VECUMA BĒRNU STĀSTĪTPRASMJU VEIDOŠANU

3.1. Pētījuma metodoloģija

Pedagoģiskais pētījums tika veikts laika posmā no 2007.gada septembra līdz 2008.gada maijam. Praktiskā pētījuma mērķis: atklāt efektīvākos darba paņēmienus darbā ar jaunākā pirmsskolas vecuma bērniem, mācot stāstīt pēc attēla.

Lai sasniegtu izvirzīto praktisko mērķi, tika realizēti šādi uzdevumi:

- 1) veikta vecāku anketēšana ar mērķi atklāt valodas vidi, kas ietekmē bērnus mājās;
- 2) veikt bērnu vispusīgas runas, tai skaitā saistītās runas attīstības diagnostiku pētījuma sākumā;
- 3) apobēt praksē metodiskos paņēmienus stāstītprasmju attīstīšanai;
- 4) veikt atkārtotu diagnostiku pētījuma noslēgumā un analizēt iegūtos rezultātus.

Praktiskajā pētījumā izmantotas tādas darba metodes kā:

- 1) vecāku anketēšana;
- 2) diagnostika;
- 3) diagnostikas rezultātu matemātiskās apstrādes metodes.

3.2. Vecāku anketēšanas rezultātu analīze

Dotā pētījuma ietvaros tika izveidota aptaujas anketa vecākiem, izmantojot strukturētus, daudzpusīgas izvēles atbilžu jautājumus.

Anketa aptvēra 6 jautājumus, papildus sociāli demogrāfiskā informācija.

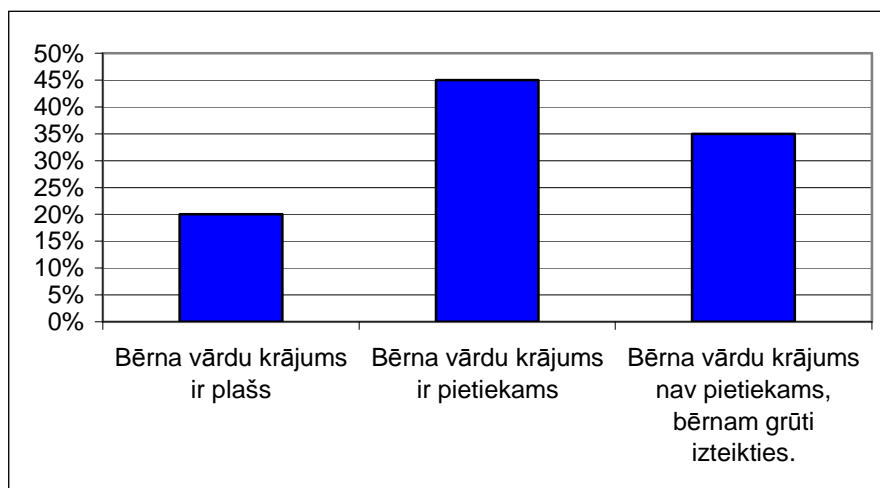
Anketas sastādīšanā tika izmantoti šādi soļi:

- 1) noteikta, kāda informācija ir nepieciešama kvalitatīva pētījuma veikšanai;
- 2) noteikta anketas izplatīšanas metode;
- 3) noteikts atsevišķu jautājumu saturs;
- 4) tika pārbaudīts, lai jautājumu formulējumi būtu maksimāli skaidri un respondentiem;
- 5) katram jautājumam noteikts atbilžu struktūras tips saskaņā ar konkrētiem jautājumiem;
- 6) noteikti anketas vizuālie parametri;

- 7) veikta pilotāžas anketēšana;
- 8) jautājumu formulējumi un to secība tika izveidota konsultējoties ar psihologi.
(Kristapsone, 2008, 247)

Anketas pirmā jautājuma mērķis bija noskaidrot, kāds bērnu vārdu krājums ir vecāku vērtējumā. Ja vecāki uzskata, ka bērna valoda ir ļoti labi attīstīta, vārdu krājums ir plašs (pat ja šis vērtējums ir tikai subjektīvs un neatbilst īstenībai), vecāki pievērsīs mazāku uzmanību bērna runas attīstības veicināšanai. Un otrādi – saskatot bērna valodas attīstībā problēmu, vecāki tieksies šo problēmu risināt.

Analizējot iegūtos rezultātus, var secināt, ka tikai neliela daļa vecāku (20%) uzskata, ka viņu bērnu valoda ir attīstīta ļoti labi un vārdu krājums ir plašs. Savukārt 35% atzina, ka bērnu vārdu krājums ir pārāk šaurs. Šis aspekts vērtējams pozitīvi, jo problēmas atzīšana padara vecākus par labiem sadarbības partneriem pedagogiem, strādājot pie Uzskatāmi iegūtie rezultāti atspoguļoti 3.1.attēlā.

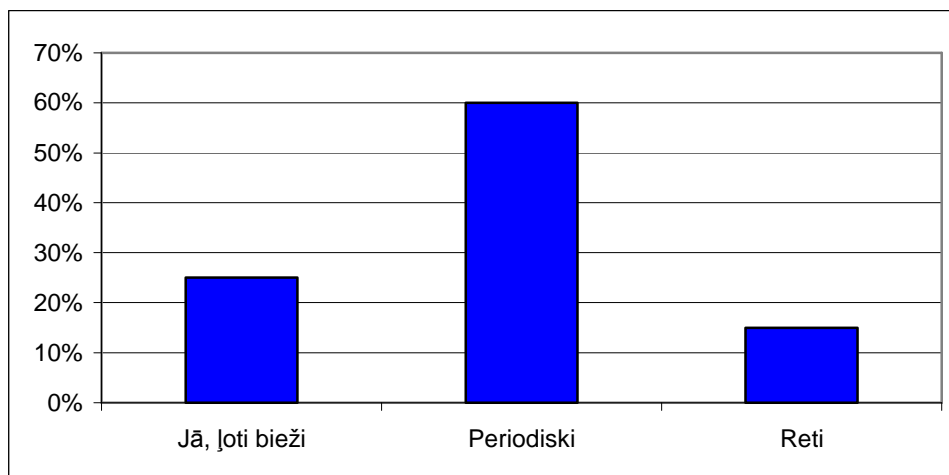
3.1.att. Bērnu vārdu krājums vecāku vērtējumā, %

Nākamā anketas jautājuma mērķis bija noskaidrot, cik bieži bērni uzdod jautājumus. Jautājumu uzdošana ir svarīgs bērnu runas attīstības posms, kas parasti aizsākas 3-4 gadu vecumā (pedagoģiskajā literatūrā, kā arī sadzīvē bieži to dēvē par „kāpēcīšu” periodu), kas saistīts ar kvalitatīvām izmaiņām bērnu domāšanā, uztverē un, protams, arī runā. Bieža jautājumu uzdošana uzskatāma par normālu parādību, turklāt bieža jautājumu uzdošana liecina par aktīvu bērnu valodas attīstību. Visizteiktāk šī parādība ir vērojama ap 4 gadu vecumu, tomēr pamatā jautājumu uzdošana aizsākas jau trīs gadu vecumā. Vienlaicīgi prasme formulēt jautājumu liecina arī par bērna aktīvu interesēšanos par apkārtējo pasauli, vēlēšanos un spēju uzklaut pieaugušā stāstījumus (atbildes uz jautājumiem).

Analizējot iegūtos rezultātus, var konstatēt, ka analizējamā grupā šis „kāpēcīšu”

periods atrodas savā sākuma stadijā, kas liecina, ka ir sākusies bērnu aktīva interese par valodu un apkārtējo pasauli. Satraukumu rada 15% bērnu, kuri saskaņā ar vecāku teikto jautājumus uzdod ļoti reti. Jāatzīst, ka šos bērnu vārdu krājumu paši vecāki arī vērtēja kā zemu (nepietiekamu).

Iegūtie rezultāti sniegti 3.2.attēlā.

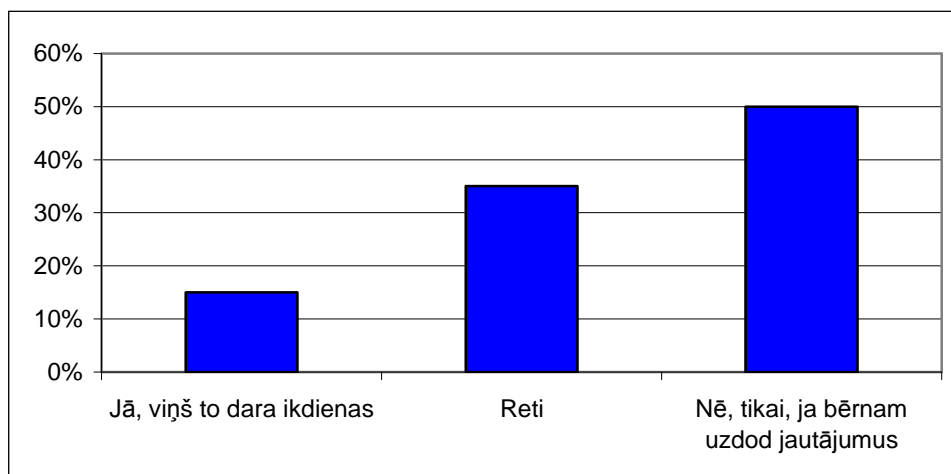

3.2.att. Jautājumu uzdošanas biežums vecāku vērtējumā, %

Anketas 3.jautājuma mērķis bija noskaidrot, cik aktīvi bērns izmanto runu ikdienā, lai paustu savus emocionālos pārdzīvojumus. Parasti tas izpaužas kā vēlme stāstīt tuviniekiem par piedzīvoto, redzēto, dzirdēto, sajūsto, piemēram, pastāstīt vecākiem par to, kas noticis dienas laikā pirmsskolā, kamēr vecāku nebija līdzās. Parasti runas aktivitāte emocionālo pārdzīvojumu paušanai palielinās līdz ar vecumu. Bērnu tiekšanās pastāstīt par to, kas ar viņu ir noticis, ko viņi pārdzīvojuši, liecina par būtisku pagriezienu bērna valodas attīstībā.

Analizējot vecāku sniegtās atbildes, nācās secināt, ka aktīvāki stāstītāji, pretēji pastāvošajiem uzskatiem, ir zēni. Tomēr nedalot pa dzimumiem, bērnu stāstīšanas aktivitāte nav pārāk augsta. Tikai 15% bērnu vecāki atzina, ka viņu bērni regulāri tiecas pastāstīt vecākiem par pārdzīvoto, kamēr 35% atbild tikai uz konkrētu uzdotiem jautājumiem, paši iniciatīvu neizrādot. Tas liecina, ka bērni ne vienmēr tiecas izmantot valodas līdzekļus komunikācijai, arī prasme stāstīt nav pietiekami attīstīta, pat ja rodas šāda vēlšanās.

Uzskatāmi tas 3.3. attēlā.

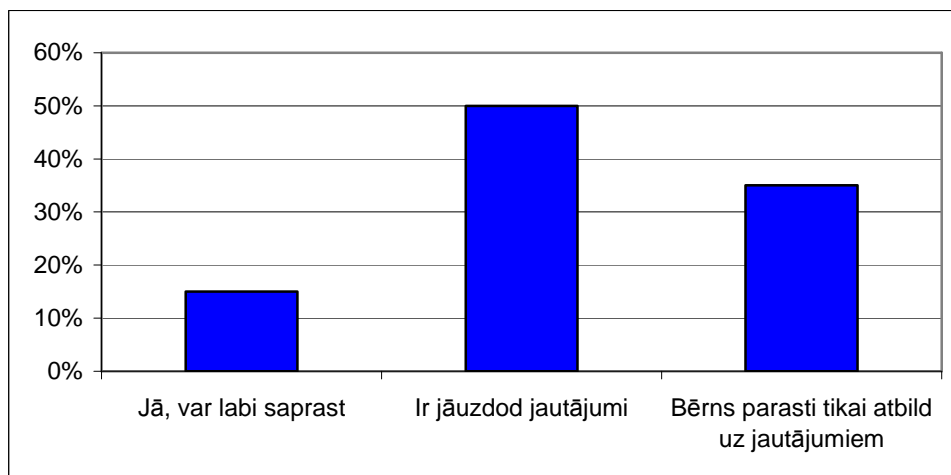

3.3. att. Bērnu stāstījumu pēc savas iniciatīvas biežums, %

Anketas 4. jautājuma mērķis bija noskaidrot, cik saprotams ir bērna stāstījums. Var pieņemt, ka emocionāli atraisītiem bērniem (tiecas pēc kontakta, daudz runā un stāsta) valoda (vārdu krājums, sintakse, gramatika) nav pietiekami attīstīta, kā rezultātā bērna runa nav pietiekami labi uztverama un ir jāuzdod papildus jautājumi, lai tieši saprastu, kas ar bērnu noticis (ja bērns stāsta no savas pieredzes).

Analizējot vecāku atbildes uz doto jautājumu, nācās konstatēt, ka bērnu stāstījumi ne vienmēr ir saprotami, nepieciešams uzdod papildus jautājumus. Tikai 15% respondentu atzina, ka viņu bērnu stāstījumi ir saprotami, bērns spēj pietiekami skaidri formulēt savu domu, kas uzskatāms par labu priekšnoteikumi stāstītprasmju attīstīšanai. Savukārt 50% respondentu atzina, ka ir jāuzdod papildus jautājumi, lai saprastu bērna teikto. Tomēr fakts, ka bērns tiecas kaut ko pastāstīt, izmantojot valodas līdzekļus, uzskatāms par pozitīvu faktoru tālākai stāstītprasmju attīstībai.

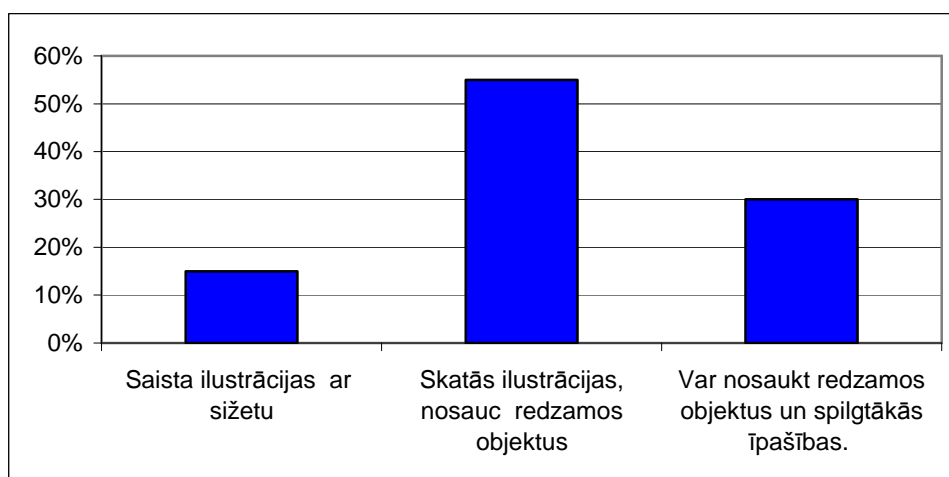
Iegūtie rezultāti atspoguļoti 3.4.attēlā.

3.4.att. Bērnu stāstījumu saprotamības līmenis, %

Anketas 5.jautājuma mērķis bija noskaidrot bērna domāšanas un runas saiknes attīstības līmeni. Ir pilnīgi dabiski, ka mazs bērns grāmatās galvenokārt pievērš uzmanību spilgtām ilustrācijām, ja bērnam tiek uzdoti jautājumi, viņš spēj nosaukt redzamos objektus (parasti izmanto lietvārdus un īpašības vārdus, ilustrāciju apraksta). Pakāpeniski bērns sāk saistīt zīmējumu ar priekšā lasītās grāmatas saturu. Tā vispirms bērns var ilustrācijas nosaukt sev zināmos objektus (piemēram, tas ir zaķis), turklāt nesaistot saturu ar ilustrāciju, sekojoši priekšstati var precizēties un bērns jau var norādīt, piemēram, tas ir mazs zaķītis, tas ir liels vilks u.tml., respektīvi, ne tikai nosaukt objektu, bet arī tā raksturīgākās īpatnības. Nākamajā posmā bērns jau sāk saistīt saturu ar ilustrāciju, piemēram, lasot, ka zaķis nonāk pie mājas, bērns var ar pirkstu norādīt – te tas ir. Augstākais attīstības posms – bērns brīvi saista ilustrāciju ar grāmatas saturu un pat ar savu personīgo pieredzi. Jaunākajā pirmsskolas vecumā pēdējais vēl nav pieejams, tomēr bērnam ir jāspēj jau ne tikai nosaukt objektus, bet arī daļēji saistīt ar tekstu, pastāstīt jau konkrēti par attēlu, ne tikai nosaukt redzamos objektus.

Kā liecina vecāku atbildes, 55% bērnu var raksturot ilustrācijās attēloto, lai arī ne vienmēr tiek noteikta tieša saikne ar sižetu. Tomēr 30% bērnu spēj nosaukt tikai atsevišķi redzamos objektus, kas neliecina par runas attīstību atbilstoši normas rādītājiem. Iegūtie rezultāti uzskatāmi atspoguļoti 3.5.attēlā.

3.5.att. Bērna uzmanības un runas rādītāji grāmatu ilustrāciju aplūkošanas laikā, %

Pēdējā jautājuma mērķis bija noskaidrot, kā bērns uztver redzētu vai dzirdētu notikumu, kurā pats nepiedalās, piemēram, skatoties televīziju vai klausoties priekšlasījumu. Ja bērns sāk komentēt, izteikt viedokli (piemēram, savu morālo un ētisko priekšstatu robežās nosaka, kurš varonis darījis labi, kurš slikti), tad tas jau liecina par stabilas domāšanas un

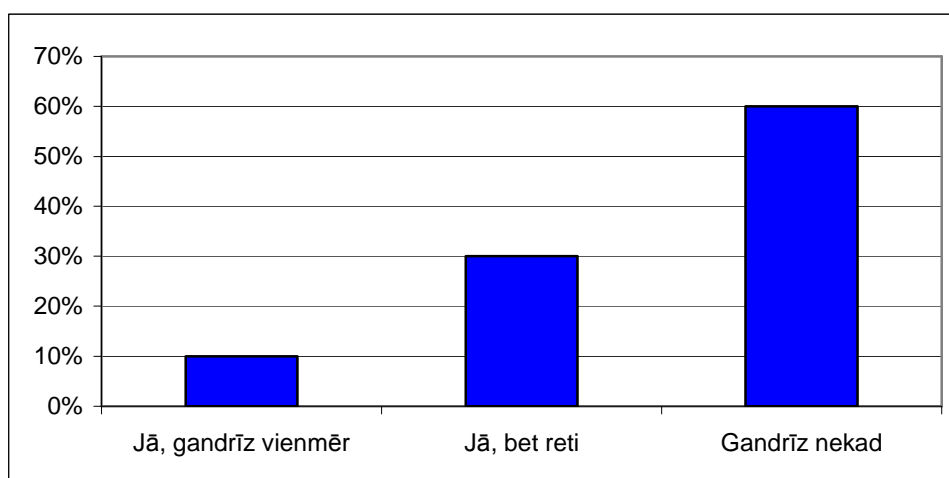
runas saiknes izveidošanos un pastāvēšanu. Šāda saikne veidojas pakāpeniski, tomēr jau 3-4 gadu vecumā bērni lieliski zina, kas ir labs un kas slikts (lai arī reāli ne vienmēr rīkojas saskaņā ar šīm zināšanām).

Mūsdienās ir izveidojusies samērā negatīva nostāja pret televīzijas ietekmi, tomēr, ja televīzijas skatīšanās tiek ierobežota, vecāki skaidri zina, ko un kad bērns skatās, vecāki pārrunā ar bērniem redzēto, tad šajā gadījumā televīzijas ietekme ir vērtējama tikai pozitīvi. Tā sniedz pietiekami daudz runas paraugu, kā arī bagātu vielu sekojošām sarunām. Problēma saskatāma gadījumā, ja vecāki nepārrunā ar bērniem redzēto vai televīziju sāk vispār izmantot kā „bezmaksas aukli”.

Iegūtie rezultāti šajā gadījumā neliecina par labu vecākiem, jo lielais vairums (60%) atzina, ka bērni gandrīz nekad nestāsta un nekomentē ekrānā redzēto. Protams, nevar arī gaidīt, kad bērns to darīs vienmēr pēc savas iniciatīvas, bez vecāku pamudinājuma, taču nevēlēšanās izteikties liecina par nepietiekamu valodas attīstību.

Tikai 10% respondentu atzina, ka viņu bērni regulāri izsakās par redzēto. Tas ir vērtējams pozitīvi.

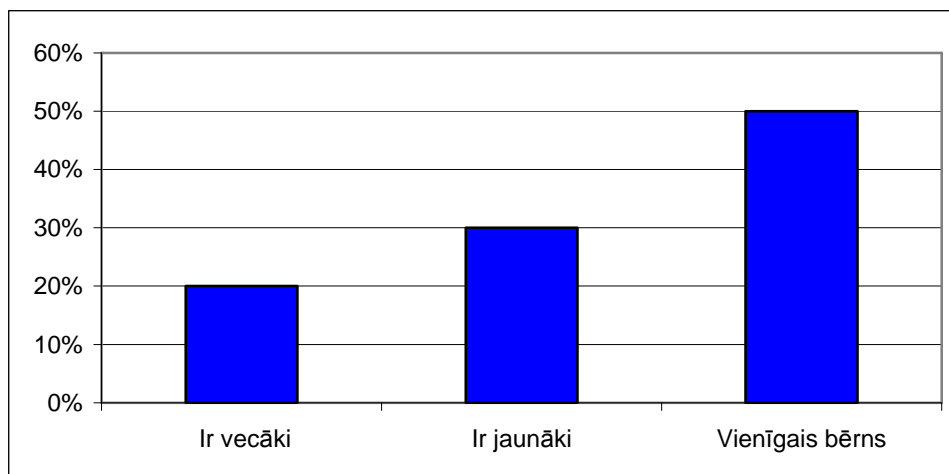
Iegūtie rezultāti atspoguļoti 3.6.attēlā.

3.6. att. Bērnu ieradumi izteikt vērtējumu, viedokli par redzētiem, dzirdētiem notikumiem, %

Visbeidzot, analizējot ģimenes stāvokli (vai ģimenē ir citi bērni), var konstatēt, ka 50% bērnu ir vienīgie bērni ģimenē. Ja bērnam ir regulāri iespēja sarunāties ar aptuveni līdzīga vecuma bērniem (brāļiem vai māsām), tad atbilstoši parasti valoda attīstās straujāk. Kā pozitīvs faktors ir, ja šajā vecumā ir vecāki brāļi vai māsas (30% gadījumu), savukārt, ja bērnam ir vēl jaunāks brālis vai māsa (it īpaši zīdaiņa vecumā), tad var rasties pretēja situācija, kad vecāki galveno uzmanību velta mazulim, kamēr savu 3 gadus veco bērnu pilnībā uztic pedagogiem.

Iegūtie rezultāti uzskatāmi redzami 3.7.attēlā.

3.7.att. Bērnu ģimenes sastāvs, %

Kopumā analizējot iegūtos rezultātus, var secināt:

- 1) vecāki izrāda interesi par savu bērnu valodas attīstību, saskata tajā problēmu, līdz ar to bērnu ģimenes vērtējamas kā veiksmīgi sadarbības partneri;
- 2) lielākai daļai bērnu nav pietiekami attīstīta prasmi pastāstīt, formulēt savu viedokli un vēlmes, kas pastiprina veicamā pētījuma aktualitāti.

3. 3. Pētījuma gaita

Lai sasniegtu praktiskā pētījuma mērķi, mācību gada sākumā tika veikta bērnu runas prasmju diagnostika. Runas prasmju izveidošanas stāvokļa apsekojums notika ar katru bērnu individuāli. Lai atklātu runas prasmju izveidošanas līmeņus, tika izmantota L. Kozirevas piedāvātā metodika. Šīs metodikas mērķis ir mācīt bērnus emocionāli uztvert pasakas saturu un iegaumēt darbojošās personas.

Runas prasmes tiek novērtētas šādos līmeņos:

- 6-7 pozitīvi vērtējumi - augsts līmenis;
- 4-5 pozitīvi vērtējumi - pietiekams attīstības līmenis;
- 2-3 pozitīvi vērtējumi - nepietiekams runas attīstības līmenis;
- pozitīvs vērtējums - nepieļaujami zems runas attīstības līmenis.

Tiek vērtēta teksta vispārējā struktūra, teikumu gramatiskā pareizība, autora izteiksmes līdzekļi, kā arī bērna runas skaniskā puse. Tabulas atbilstošajā ailē tiek likta "+" vai "-" zīme atkarībā no tā, kā bērns stāsta pēc attēla.

Svarīgākais ir teksta vispārējās struktūras vērtējums. Ja bērns saņem pozitīvus vērtējumus par teksta struktūru, tiek uzskatīts, ka viņa runas attīstības līmenis atbilst vecuma

normai.

Programmā "Bērnība" V. Loginova un O. Samkova nosaka vecākā pirmsskolas vecuma bērnu programmas apguves līmeņus.

Zems. Bērns saprot runu. Viņam ir grūtības veidot teikumus, viņš sev palīdz ar žestiem, aizvietotājvārdiem. Saskarsmē pēc paša iniciatīvas neieklājas. Nav apguvis pieklājības formas. Netiek galā ar stāstījuma veidošanu pēc attēla.

Vidējs. Bērns savā runā pārsvarā izmanto vienkāršus nepaplašinātus teikumus. Stājas saskarsmē ar audzinātājiem un vienaudžiem, tomēr saskarsmi apgrūtina nepietiekamā runas formu attīstība. Atstāsta literārus darbus ar pieaugušā palīdzību, atbildot uz jautājumiem, fragmentāri.

Augsts. Bērns runas saskarsmē izmanto gan vienkāršus, gan saliktus teikumus. Labprāt atstāsta pazīstamus literārus sacerējumus bez pieaugušā palīdzības, patstāvīgi. Iniciatīvas bagāts un aktīvs saskarsmē. Dzird un ar intonāciju izšķir skaņu vārdā ar pieaugušā palīdzību.

Lai izpētītu stāstītprasmi pēc attēla, tika piedāvāts aplūkot ilustrācijas pasakai "Namiņš" ("Тепемок") bez iepriekšējas sagatavošanās.

Pētījums: "Stāstījums pēc ilustrācijām pasakai "Namiņš"".

Metodiskie norādījumi: bērniem tika piedāvātas ilustrācijas pasakai "Namiņš". Katram bērnam vajadzēja aplūkot tās un pastāstīt, ko viņš redz attēlā.

Rezultāti tika noformēti tabulas veidā.

Pētījumi pierādīja, ka gada sākuma jaunākā pirmsskolas vecuma bērniem saistītas runas attīstības līmenis bija nepietiekami augsts. Ir nepieciešams pilnveidot darba metodes runas attīstības nodarbībās ar mērķi attīstīt runas attīstības visas puses - fonemātiku, leksiku, gramatiku un uz to pamata attīstīt saistītu runu. Bērna izteikumi sastāv no vienkāršiem paplašinātiem teikumiem. Bez papildjautājumiem ne vienmēr ir iespējams saprast šo teikumu saturu. Bērns arī nevar patstāvīgi atklāt vai aprakstīt sižetiska attēla saturu, nevar patstāvīgi izšķirt skaņas vārdā. Jaunāko pirmsskolnieku saistīta runa attīstās sekmīgi, ja audzinātājs izmanto rotaļu, lai veidotu bērna aktīvu pozīciju runas attīstības nodarbībās, rada spēles situācijas, kas veicina bērnu aktīvu saskarsmi, attīsta interesi par radošu darbību, tiek modināta interesi par dzimto valodu. Tas kļuva par pamatu nodarbību konspektu izstrādei un koriģējošās profilakses veikšanai.

Lai nostiprinātu bērnu runas prasmes skaņu izrunā, darbā ar vārdu krājumu, saistītā runā, runas gramatiskajā uzbūvē, korekcijas programma tika realizēta pēc A. Arušanovas, Bondarenko, O. Ušakovas piedāvātās metodikas (rotaļas, vingrinājumi).

Lai nostiprinātu skaņu pareizu izrunu, uzlabotu vārdu izrunu, attīstītu runas gramatisko uzbūvi, piedāvājam izmantot dažādas rotaļas un vingrinājumus.

Vingrinājumi runas gramatiskās uzbūves attīstīšanai

"Kā vairs nav?" Mērķis: vingrināt lietvārdu daudzskaitļa ģenitīva formas veidošanā.

"Kas ir mainījies?" - vingrinājums virzīts uz prievārdu un apstākļa vārdu apgūšanu un aktivizēšanu.

"Kā Mišam trūkst, lai dotos pastaigā?" - vingrinājums virzīts uz lietvārdu daudzskaitļa ģenitīva locījuma formas veidošanu.

Rotaļas ar vārdu veidošanu

"Mazulītis begemots" - bērni iepazīstas ar dažādiem dzīvnieku mazuļu nosaukumu veidošanas paņēmieniem: zaķis - zaķēns - zaķītis.

"Uzdevumi" - rotaļa kalpo, lai iemācītu bērniem pareizi mainīt vārdus, kurus tie ļoti bieži lieto ikdienas dzīvē: skrien!, ej!, stāvi!.

"Apmaldījušies" - šajā rotaļā vajag sargrupēt dzīvnieku un to mazuļu nosaukumus: pīle -pīlēns, vista - cālītis.

Vingrinājumi skaņu izrunai

"Kā balss tā ir?" - atšķirt dzīvniekus un viņu mazuļus pēc skaņu atdarināšanas.

"Putnu pagalmā" - nostiprināt zināšanas par to, kādas balsis ir mājdzīvniekiem.

Pētījums tika veikts pēc L. Kozirevas metodikas.

Lai izpētītu stastītprasmi pēc attēla, tika piedāvāts attēls "Kaza ar kazlēniem". Mērķis: palīdzēt bērniem saprast attēla saturu, aplūkot kazu un kazlēnus, raksturot šos dzīvniekus; audzināt prasmi klausīties audzinātāja stāstījumu, kas veidots pēc attēla.

Bērnu runas prasmes vērtē pēc tādiem pašiem līmeņiem. Rezultāti noformēti 3.1.tabulā. Tabulā uzrādīts bērnu vecums, vārdi nosacīti nomainīti pret latīņu alfabēta burtiem.

3.1.tabula

Diagnostikas rezultāti pētījuma sākumā (2007.gada septembris)

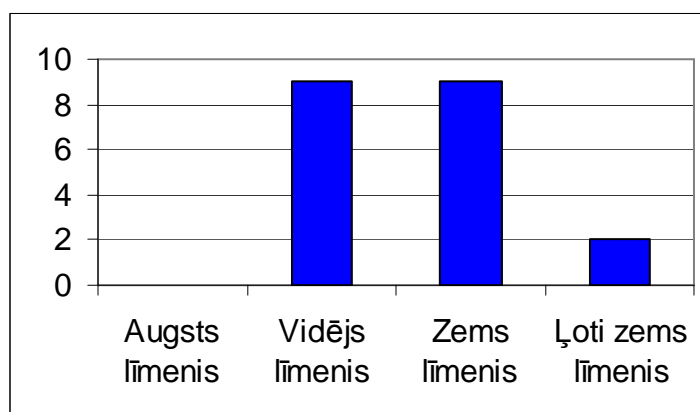
Bērnu saraksts	Teksta vispārēja struktūra	Gra	Izteik	Runa	Vērtēj
----------------	----------------------------	-----	--------	------	--------

	sāku ms	VIDUS	BEIGAS	teiku mu saistī ba				
1) A, 3. g. 6 mēn.	-	+	-	-	-	-	-	1
2) B., 3 g. 4 mēn.	+	+	-	+	+	+	+	6
3) C., 3 g. 4 mēn.	-	-	-	-	-	-	-	0
4) D., 3 g. 3 mēn.	-	+	-	+	-	-	-	2
5) E., 3. g. 5 mēn.	+	+	-	-	-	-	-	2

6) F., 3. g. 2 mēn.	+	+	+	+	+	+	-	6
7) G., 3. g. 3 mēn.	+	-	+	+	+	+	+	6
8) H., 3. g. 6 mēn.	+	+	-	+	-	-	+	4
9) I., 3. g. 4 mēn.	+	-	-	-	+	-	-	2
10) J 3. g. 1 mēn.	-	-	-	-	+	-	-	1
11) K., 3. g. 7 mēn.	+	+	-	+	+	+	+	6
12) L., 3. g. 0 mēn.	-	-	+	-	-	-	-	1
13) M., 3. g. 5 mēn.	-	+	-	+	-	+	+	4
14) N., 3. g. 4 mēn.	+	+	+	-	+	+	+	6
15) O., 3. g. 3 mēn.	+	+	-	-	-	-	+	3
16) P. 3. g. 2 mēn.	-	-	+	-	-	-	-	1
17) R., 3. g. 4 mēn.	+	+	+	+	+	-	+	6
18) S., 3. g. 3 mēn.	+	+	+	+	-	+	-	5
19) T., 3. g. 3 mēn.	+	-	-	+	+	-	-	3
20) U., 3. g. 6 mēn.	-	-	-	-	-	-	-	0

Maksimālais punktu skaits, ko var iegūt bērns, ir 7, kas atbilst augstam runas attīstības līmenim. 4-6 punkti – vidējs attīstības līmenis, 1-3 punkti – zems attīstības līmenis. Bērns, kurš nav saņēmis nevienu punktu – ļoti zems attīstības līmenis. Šādam bērnam ir nepieciešamas konsultācijas ar speciālistiem (logopēdu, psihologu), lai atklātu valodas attīstības aiztures iemeslus un veiksmīgi tos koriģētu.

3.8.attēlā uzskatāmi atspoguļots bērnu runas attīstības līmenis uz mācību gada sākumu.

3.8. att. Bērnu runas attīstības līmenis uz pētījuma sākumu

2 no bērniem tika konstatēts ļoti zems attīstības līmenis – viņi nesaņēma pozitīvu vērtējumu nevienā no pētāmajiem aspektiem.

Saistībā ar šiem bērniem tika izstrādātas individuālas darba programmas, organizētas individuālas rotaļnodarbības ciešā sadarbībā ar pirmsskolas izglītības iestādes logopēdu. Papildus tika sagatavots vingrinājumu komplekss – ieteikumi vecākiem, kas īstenojami mājās apstākļos.

Nevienam no bērniem pētījuma sākumā netika konstatēts augsts attīstības līmenis.

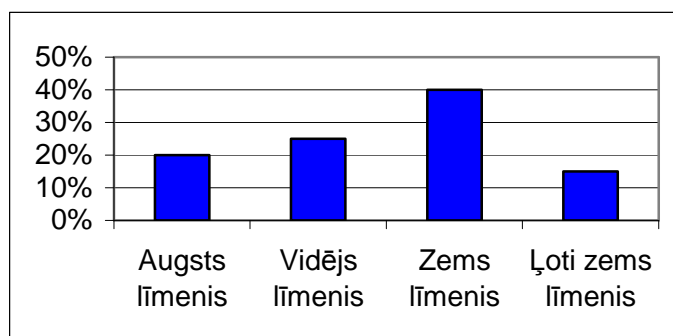
Atsevišķi pētot tieši stāstītprasmes attīstības līmeni (skatot pirmos 4 pētāmos aspektus), var konstatēt, augsts līmenis (iegūtas 4 balles) ir 4 bērniem, ļoti zems – 3 bērniem).

Vidējs attīstības līmenis šajā gadījumā atbilst 3 ballēm, bet zems – 1-2 ballēm.

Augsts līmenis nozīmē, ka bērns ir spējīgs izveidot stāstījumu par attēlu, savstarpēji saistīt teikumus, ievērot loģisku notikumu attīstību (sākumu, vidu un beigas). Protams, ir jāsaprot, ka tas attiecināms uz konkrēto vecuma posmu un arī šiem bērniem ir nepieciešams sekmēt tālāku stāstītprasmi attīstību.

3 no bērniem nespēja veidot stāstījumu par attēlu, varēja vienīgi atbildēt uz jautājumiem, nosaukt objektus, taču viņu runā neparādījās monoloģiskās runas iezīmes, kādām būtu jābūt šajā vecumā.

Uzskatāmi iegūtie rezultāti procentuālā izteiksmē atspoguļoti 3.9.attēlā.

3.9.att. Bērnu stāstītprasmi līmenis uz pētījuma sākumu, %

Pētījuma laikā tika realizēta koriģējoša programma, kas virzīta uz visas runas sistēmas attīstību (skaņu izruna, runas gramatiskā uzbūve, vārdu krājums, saistīta runa).

Īpaša vērība tika pievērsta stāstītprasmi attīstībai.

Šim mērķim tika izmantotas rotaļnodarbības ar šādiem metodiskajiem paņēmieniem:

- 1) **pedagoga paraugs:** pedagogs pastāsta, ko viņš redz attēlā, lūgums sekojoši pastāstīt bērniem par līdzīgiem attēliem;
- 2) **shēma:** tiek izstrādāta shēma, kas ļauj bērniem secīgi stāstīt par attēlu, ievērojot loģisku attīstību (nosauc objektus, raksturo tos, nosauc darbību u.tml.);
- 3) **kolektīvā stāsta sacerēšana:** bērniem secīgi ir jāturpina stāsts par attēlu, vadoties pēc iepriekšējā bērna izteikuma (katrs bērns pasaka pa teikumam);

- 4) Darbs ar daiļliteratūru: tiek lasīta pasaka, pēc tam to mēģina atstāstīt, vadoties pēc secīgi izvietotiem attēliem.

Iepazīstinot ar daiļliteratūru un mācītu iegaumēt un pastāstīt secīgi par darbā aprakstītajiem notikumiem, plaši tika izmantoti inscenējumi, kas ļāva bērniem labāk uztvert daiļdarba loģiskā izklāsta modeli.

Nodarbības tika organizētas gan visai grupai kopumā (priekšlasījumi, pedagoga paraugs, inscenējumi), gan arī apakšgrupās.

Apakšgrupas tika veidotas pēc šādiem principiem:

- 1) atbilstoši bērnu runas attīstības līmenim, sadalot aptuveni līdzīgās grupās, kas ļauj izmantot vienādas korekcijas metodes un iedarboties uz tiem valodas aspektiem, kas sagādā lielākās problēmas tieši šajā runas aspektā;
- 2) jauktās grupās, kas ļauj bērniem mācīties ne tikai no pedagoga, bet arī citam no cita.

Liela vērība tika pievērsta individuālajām nodarbībām ar bērniem, kuriem runas attīstībā (arī stāstītprasmi attīstībā) tika konstatēts ļoti zems līmenis.

3.4. Pētījuma rezultātu analīze un interpretācija

Pēc koriģējošas programmas īstenošanas visas runas sistēmas tika izdarīts atkārtots pētījums pēc tās pašas L. Kozirevas metodikas. Tika pētīti visi runas attīstības aspekti, īpašu uzmanību pievēršot stāstītprasmi līmenim.

Pēc L. Kozirevas metodikas tika veikts vēl viens pētījums - stāstījums pēc attēla "Pastaiga ziemā".

Mērķis: mācīt bērnus saprast, kas attēlots attēlā, atbildēt uz audzinātājas jautājumiem, klausīties audzinātājas stāstījumu, kas veidots pēc attēla.

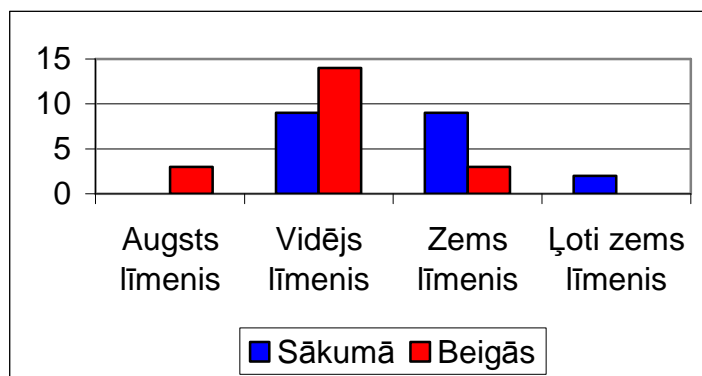
Bērnu runas prasmes vērtē pēc tādiem pašiem līmeņiem, kā pirmajā diagnostikā. Rezultāti noformēti 3.2. tabulā.

Diagnostikas rezultāti pētījuma sākumā (2008.gada maijs)

Bērnu saraksts	Teksta vispārēja struktūra				Gra matis kā parei zība	Izteik smes līdzē kļi	Runa s skani skā puse	Vērtēj ums
	sāku ms	VIDUS	BEIGAS	teiku mu saistī ba				
A	+	+	+	-	+	-	+	4
B	+	+	+	+	+	+	+	7
C	+	-	+	+	+	-	-	3
D	+	+	-	+	-	+	-	4
E	+	+	+	+	+	-	-	5
F	+	+	+	+	+	+	+	7
G	+	+	+	+	+	+	+	7
H	+	+	+	+	-	-	+	5
I	+	+	-	-	+	+	-	4
J	+	+	-	-	+	+	-	4
K	+	+	+	+	+	+	+	7
L	+	+	+	-	+	-	-	4
M	+	+	-	+	-	+	+	5
N	+	+	+	+	+	+	+	6
O	+	+	+	-	+	-	+	5
P	+	-	+	-	+	-	-	4
R	+	+	+	+	+	+	+	6
S	+	+	+	+	+	+	-	6
T	+	+	-	+	+	+	-	5
U	+	+	-	-	+	-	-	3

Maksimālais punktu skaits, ko var iegūt bērns, ir 7, kas atbilst augstam runas attīstības līmenim. 4-6 punkti – vidējs attīstības līmenis, 1-3 punkti – zems attīstības līmenis. Bērns, kurš nav saņēmis nevienu punktu – ļoti zems attīstības līmenis. Jāatzīst, ja pētījuma sākumā šādi bija 2 bērni, tad pētījuma beigās vairs tādu nebija.

3.10.attēlā uzskatāmi atspoguļots kopējais bērnu runas attīstības līmenis salīdzinošā aspektā, kur uzskatāmi redzama pozitīva attīstības dinamika.

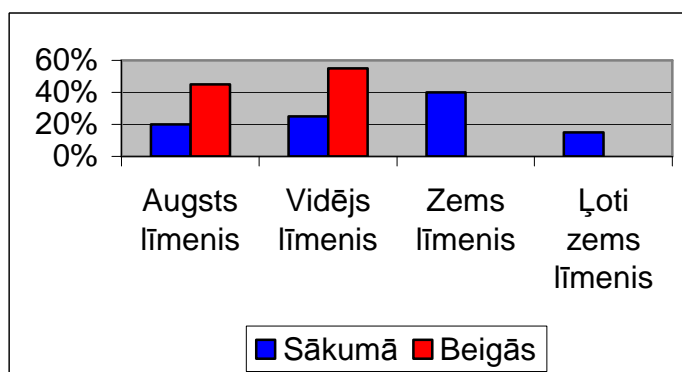

3.10. Bērnu runas attīstības dinamika

Atsevišķi analizējot stāstītprasmju attīstību, var konstatēt, ka arī šajā gadījumā ir vērojama pozitīva dinamika.

Stāstot pēc noteiktas shēmas, praktiski visi bērni iemācījušies pareizi iesākt stāstījumi, galvenās problēmas nereti rada teksta loģisks izklāsts – nereti tiek jaukts vidus ar beigām, pārkāpjot izklāstu laikā. Laika izpratne bērniem veidojas pakāpeniski, jaunākā pirmsskolas perioda sākumā bieži tā vēl nav pieejama, tomēr koriģējošas iedarbības rezultātā bērni pakāpeniski apgūst arī pareizu izpratni par laika jēdzienu, kas noteikti atspoguļojas arī stāstījuma izklāstā.

Stāstītprasmju attīstības dinamika atspoguļota 3.11.attēlā.

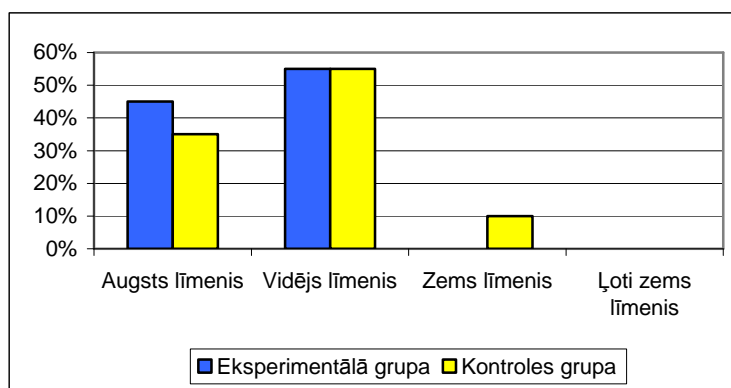
3.11.att. Stāstītprasmju attīstības dinamika, %

Uzskatāmi redzams, ka ievērojami palielinājies augsta līmeņa īpatsvars, pilnībā izzudis zems un ļoti zems līmenis, kas liecina par izmantotās korekcijas programmas augstajiem efektivitātes rādītājiem.

Tomēr, lai pārlicinātos par izmantotās metodikas efektivitāti salīdzinājumā ar tradicionālām rotaļnodarbībām pirmsskolas pedagoģiskajā procesā, pētījuma noslēgumā attiecīgs tests tika veikts arī kontroles grupā – starp citas grupas 3-4 gadus veciem bērniem. Testu veica attiecīgās grupas audzinātāja. Testa rezultāti tika apstrādāti tāpat kā eksperimentālajā grupā un bērni pēc stāstītprasmju attīstības iedalīti četros līmeņos. 3.12.attēlā uzskatāmi parādīta kontroles grupas un eksperimentālās grupas stāstītprasmju

attīstība uz mācību gada beigām (uz 2008.gada maiju).

Kā atzina kontroles grupas audzinātāja, arī viņas grupā ir vērojami mācību gada laikā pozitīva dinamika. Problēmu rada apstākļi, ka ar katru gadu arvien vairāk pirmsskolā iestājas bērni, kuri runas attīstības līmenis neatbilst normas rādītājiem – visbiežāk ir traucēta skaņu izruna un fonemātiskā uztvere, ļoti šaurs vārdu krājums, kas atbilstoši kavē tālāku saistītās runas attīstību. Rezultātā pedagogam ir daudz uzmanība jāvelta individuālām rotaļnodarbībām, kas pietiekami lielo grupu apstākļos nav viegli. Tāpat pedagogiem, cenšoties sasniegt augstākus rezultātus, nākas eksperimentēt un izmēģināt dažādas metodikas, kas aprakstītas latviešu un krievu zinātnieku pētījumos, tomēr ne vienmēr izdodas piemeklēt visoptimālākās darba metodes.

3.12.att. Stāstītprasmju attīstības līmenis eksperimentālajā un kontroles grupā uz 2008.gada maiju

Analizējot 3.12.attēlu, var konstatēt, ka kontroles grupā ir saglabājušies 10% (2 bērni) ar zemu stāstītprasmju attīstības līmeni, kamēr eksperimentālajā grupā darba autorei izdevās palīdzēt visiem bērniem nonākt vismaz vidējā līmenī, kas liecina par labu dotā diplomdarba ietvaros izvēlētajai metodikai.

Iesāktais darbs viennozīmīgi ir jāturpina, galveno uzmanību pievēršot tam, lai bērni iemācītos savu stāstījumu papildināt, izmantot tēlainās izteiksmes līdzekļus, padarīt stāstījumu arvien izvērstāku

Rezultāti ļauj secināt, ka sākotnēji izvirzītā darba hipotēze ir apstiprinājusies.

NOBEIGUMS

Pētījums bija orientēts uz jaunākā pirmsskolas vecuma bērnu runas attīstības optimālo apstākļu noskaidrošanu.

Sakarā ar izvirzīto mērķi, pētījuma pirmajā daļā aplūkota pētāmā problēma psiholoģiskajā un pedagoģiskajā literatūrā, analizētas jaunākā pirmsskolas vecuma bērnu runas attīstības īpatnības.

Psiholoģiskās un pedagoģiskās literatūras analīze parādīja runas audzināšanas svarīgumu un nepieciešamību pirmsskolas vecumā. Tieši tad tiek aktīvi apgūta sarunvaloda, veidojas un attīstās visas runas puses - fonemātiskā, leksiskā, gramatiskā puse. J.-A. Komenskis, Z.-Ž. Ruso, K. Ušinskis, I. Pestaloci, Ļ. Tolstojs, kā arī daudzi citi pedagogi ir rakstījuši, ka nepieciešama savlaicīga runas audzināšana, kura iekļauj sevī intereses un mīlestības attīstīšanu pret dzimtās valodas vārdu, precīzu vārda lietošanu atkarībā no konteksta un saskarsmes situācijas.

Pētījuma otrajā daļā ir aplūktas plaši pazīstamas jaunākā pirmsskolas vecuma bērnu apmācīšanas metodikas, stāstot pēc attēla, kā arī darba paņēmieni un formas, ko piedāvā J. Tihejeva, A. Borodiča, O. Ušakova.

Nodarbību sistēmu runas attīstīšanai pirmsskolā dažādās vecuma grupās ir izstrādājuši zinātniskie līdzstrādnieki F. Sohins, O. Ušakova, A. Maksakovs, J. Struņina, A. Tambovceva u.c.

Sistēmas pamatā ir kompleksa pieeja, izstrādāta metodika, kas vērsta uz to, lai vienā nodarbībā tiktu risināti dažādi, taču savstarpēji saistīti uzdevumi, kas aptver runas attīstības dažādas puses (fonemātisko, leksisko, gramātisko), un uz to pamata var risināt galveno uzdevumu - attīstīt saistītu runu.

Pētījuma gaitā noskaidrots: vislielākā aktivitāte runas apgūvē tiek sasniegta ar nosacījumu, ka bērni tiek iesaistīti aktīvā runas darbā.

Svarīgi ir iemācīt bērniem izmantot savā runā valodas līdzekļus, kas uzkrājas, klausoties un izprotot pieaugušo runu.

Ceļš, pa kuru ir jāiet runas attīstībai ar mērķi formēt bērnos spēju veidot saistītu un izvērstu izteikumu, - tas ir ceļš, kurš ved no pieaugušā un bērna dialoga uz patvaļīgu un apzinātu bērna monoloģisko runu.

Teorētisko atzinumu un metodisko secinājumu analīze ļāva prezentēt uz Rīgas pirmsskolas bērnu iestādes bāzes veiktā apsekojuma rezultātus jaunākā pirmsskolas vecuma bērnu mācīšanā stāstīt pēc attēla. Pētījuma procesā tika izsekota runas attīstības līmeņa izmaiņu dinamika. Formējošā pētījuma sākumposmā bērnu runas attīstības līmenis bija ļoti

zems. Apsekojamās grupas rezultātu analīze liecina par izstrādātā metožu un paņēmieni kompleksa efektivitāti. Apsekojamā grupa uzlaboja savus rezultātus. Darba procesā tika atklātas šādas izmaiņas:

- bērniem paaugstinājusies interese par daiļliteratūru, par grāmatu ilustrācijām;
- bērni ar patiku mācās dzejoļus;
- vecākiem tika ieteikts kopā ar bērniem apmeklēt muzejus, izstādes, lasīt bērniem daiļliteratūru, noteikti aplūkojot ilustrācijas.

Runājot par metodikas attīstīšanu: konspekti bērnu stāstītprasmju attīstīšanai, stāstot pēc attēla, tika pārstrādāti un aprobēti jaunākā pirmsskolas vecuma bērniem konkrētajos Rīgas pirmsskolas iestādēs apstākļos.

Vadoties no pētījuma analīzes, var nonākt pie secinājuma, ka jaunākā pirmsskolas vecuma bērnu runas attīstības līmenis paaugstināsies, ja:

- pedagogi kļūs par ieinteresētiem procesa vadītājiem, apmācot bērnus stāstīt pēc attēla;
- būs organizēta īpaša sistēma stāstītprasmju pēc attēla attīstīšanai, izmantojot dažādas didaktiskās rotaļas un vingrinājumus.

Izvirzītā hipotēze ir apstiprinājusies.

Ja ir organizēts sistemātisks darbs ar jaunākā pirmsskolas vecuma bērniem, mācot viņus stāstīt pēc attēla, tad viņi spēj to uztvert un saprast. Tādējādi, mācīšana stāstīt pēc attēla - tas ir dažādu līdzekļu un formu kopums, te vajadzīga kompleksa pieeja. Ja tā ir, tad šāda mācīšana ir efektīva.

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS SARAKSTS

1. Boša R. Bērnu runas aktivizēšana bērnu dārzā.- Rīga: Republikāniskais skolotāju kvalifikācijas celšanas institūts, 1989.
2. Elnebiņa J. Pakāpieni bērna attīstībā. - Rīga: Latvijas organizācija „Glābiet bērnus” , 1992. - 47 lpp.
3. Es gribu iet skolā: rakstu krājums. - Rīga: SIA Puse Plus, 2003. - 178 lpp.
4. Geidžs N. Pedagoģiska psiholoģija.- Rīga: Zvaigzne ABC, 1999.
5. Gudjons H. Pedagoģijas pamatatziņas. 2.izd. – R., Zvaigzne ABC, 2007. – 394 lpp.
6. Kalniņa V., Skrube Dz. Pirmsskolas vecuma bērns valodas attīstīšanas metodika.- Rīga: Zvaigzne, 1983. - 167 lpp.
7. Lieģeniece D. Nazarova J. Veseluma pieeja valodas apguve.- Rīga: RAKA, 1999. - 112 lpp.
8. Ļubļinska A. Bērnu psiholoģija. - Rīga: Zvaigzne, 1979. - 383 lpp.
9. Markuss D. Bērna valoda: no pirmā kļiedziņa līdz pasakai. R.: Rasa ABC, 2003.-144 lpp.
10. Omārova S. Cilvēks dzīvo grupā. Sociālā psiholoģija.- Rīga: SIA Kamene, 1996. - 172 lpp.
11. Pirmsskolas izglītības programma pirmsskolas izglītības iestādēm. R., Mācību apgāds NT, [1998.] – 40 lpp
12. Rūķe - Draviņa V. No pieciem mēnešiem līdz pieciem gadiem.- Rīga: Zvaigzne, 1992. – 415 lpp.
13. Tūbele S. Korekcijas un attīstošā darba saturs. R.: Raka, 2000. – 130 lpp.
14. Viņskis Ļ. Domāšana un runa. – R., Eve, 2002. – 382 lpp.
15. Алексеева М.М., Яшина В.И. Методика развития речи и обучения родному языку дошкольников. – М.: Академия, 1997
16. Акушанова А. Речь и речевое общение. М., Мозаика, 2002
17. Бородич А.М. Методика развития речи – Москва : Просвещение, 1981 – 252 стр.
18. Валлон А. Психическое развитие ребенка. М., Просвещение, 1967
19. Венгер Л.А., Мухина В.С. Психология. М., Педагогика, 1988
20. Гатанова Н., Тунина Е. Тесты для детей 5 лет / Программа развития и обучения дошкольника. – Спб.: Нева, 2005.
21. Козырева Л. М. Развитие речи. – Ярославль: Академия развития, 2002 – 160 с.
22. Коноваленко В.В., Коноваленко С.В. Формирование связной речи и развитие логического мышления у детей старшего дошкольного возраста. – М.: ГНОМ и Д,

2003. – 46 с

23. Короткова Э.П. Обучение детей дошкольного возраста рассказыванию – Москва : Просвещение, 1982 – 127 стр.
24. Парамонова Л. Логопедия для всех. М.: Дельта, 1997 – 461 с.
25. Светлова И.Е. Развиваем устную речь: Учебное пособие. – М.: Эксмо, 2004.
26. Селивёрстов В. И. Речевые игры с детьми. Москва: Владос, 2003 – 343 с.
27. Смирнова И. Логопедическая диагностика, коррекция и профилактика нарушений речи у дошкольников. – С-Пб.: Детство-Пресс, 2004 – 319 с.
28. Сохина Ф.А. Развитие речи детей дошкольного возраста – М.: Просвещение, 1984. – 222 с
29. Тихеева О. Развитие речи детей. – М.: Просвещение, 1967 – 146 с.
30. Ушакова О. Развитие речи дошкольников. – М.: изд. Института психотерапии, 2001 – 240 с.
31. Ушинский К. Д. Избранные педагогические сочинения. Т.1. Вопросы обучения. М.: Просвещение, 1954.
32. Федоренко Л.П., Фомичева Г. А., Лотарев В.К. Методика развития речи детей дошкольного возраста. – М.: Просвещение, 1977
33. Эльконин Д.Б. Детская психология – М.: Просвещение, 1960. - 348 стр.

PIELIKUMI

1. Vai Jūsu bērna vārdu krājums ir pietiekams, lai varētu izteikties par sadzīviskām tēmām?
 - Bērna vārdu krājums ir plašs
 - Bērna vārdu krājums ir pietiekams
 - bērna vārdu krājums nav pietiekams, bērnam grūti izteikties.
2. Vai Jūsu bērns bieži uzdod jautājumus (kāpēc, kas tas ir u.tml.)
 - Jā, ļoti bieži (gandrīz katru dienu)
 - Periodiski (dažas dienas vispār neuzdod, citas – diezgan daudz)
 - Reti
3. Vai bērnam patīk pēc savas iniciatīvas Jums kaut ko stāstīt (par redzēto, dzirdēto)
 - Jā, viņš to dara ikdienas
 - Reti
 - Nē, kaut ko stāsta tikai, ja bērnam uzdod jautājumus
4. Ja bērns stāsta par to, kas noticis ar viņu dienas laikā, vai viņa stāsts ir saprotams?
 - Jā, var labi saprast, kas īsti ir noticis
 - Ir jāuzdod jautājumi, lai saprastu, ko bērns īsti vēlas pateikt
 - Bērns parasti pats nestāsta, tikai atbild uz jautājumiem
5. Kam Jūsu bērns pievērš galvenokārt uzmanību, aplūkojot grāmatās ilustrācijas
 - Saista ilustrācijās redzamo ar grāmatā lasīto sižetu (vai salīdzina ar savām ikdienas darbībām)
 - Skatās ilustrācijas, nosauc tajos redzamos objektus, to īpašības, dažreiz arī darbības, taču reti saista ar grāmatas saturu.
 - Pievērš uzmanību spilgtām ilustrācijām, var nosaukt redzamos objektus un spilgtākās īpašības.
6. Vai bērns, skatoties, piemēram, multiplikācijas filmu, vai klausoties priekšā lasītu pasaku, mēdz komentēt (izteikt savu viedokli), piemēram, tas varonis rīkojās labi, bet tas slikti u.tml.?
 - Jā, gandrīz vienmēr
 - Jā, bet reti
 - Gandrīz nekad

Jūsu bērna dzimums

- siev.
- vīr.

Vai ir vēl citi bērni ģimenē?

- Ir vecāki
- Ir jaunāki
- Vienīgais bērns